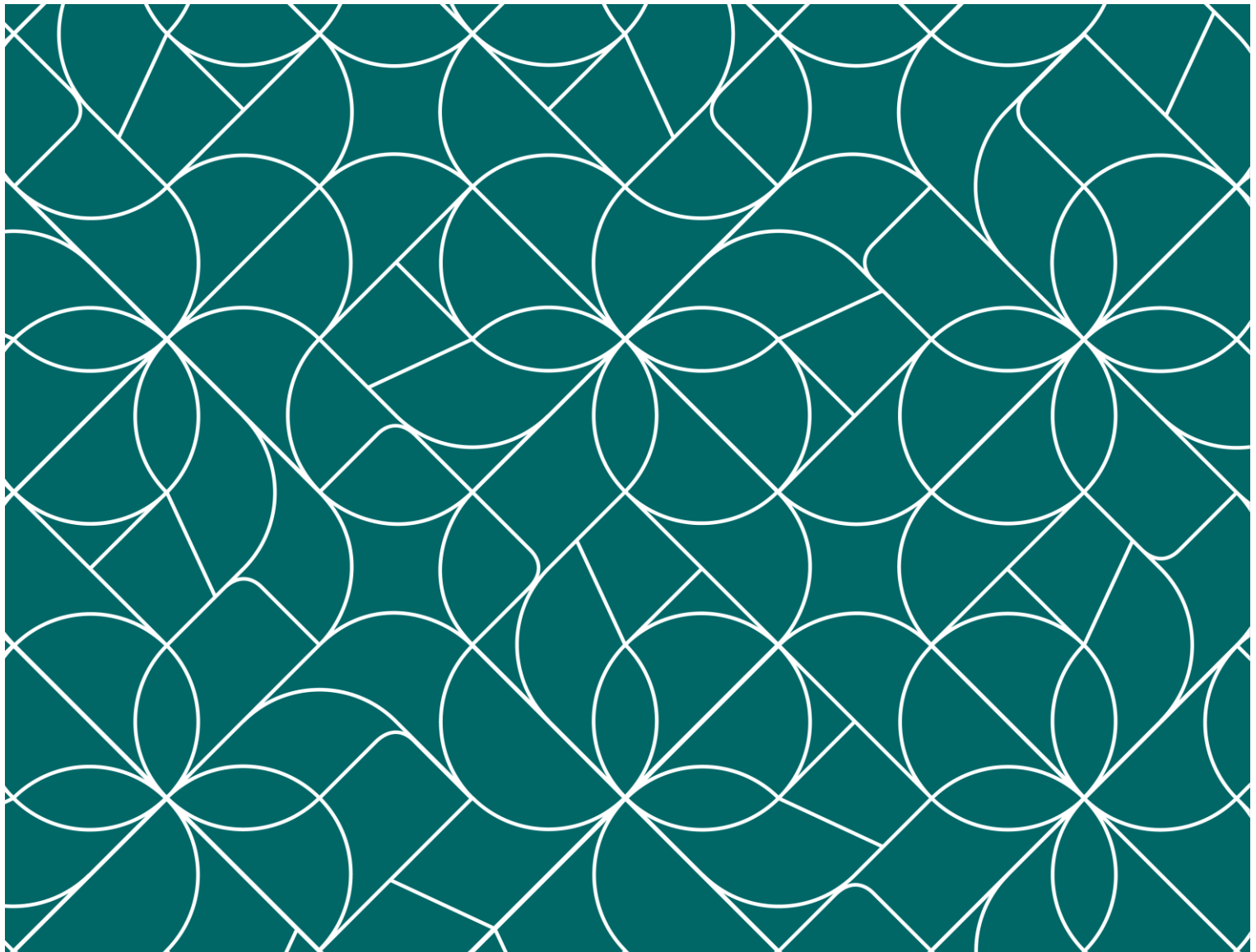

Tillsyn av SiS särskilda ungdomshem 2021–2022

Redovisning av regeringsuppdrag S2021/03345

Citera gärna ur IVO:s publikationer, men ange alltid källa. Kom ihåg att bilder, fotografier och illustrationer är skyddade av upphovsrätten, och du måste ha upphovsmannens tillstånd för att använda dem.

Rapporten finns publicerad på www.ivo.se

Artikelnr • IVO 2023-01

Utgiven • Januari 2023, www.ivo.se

Sammanfattning

Inspektionen för vård och omsorg (IVO) har under 2021–2022 i ett regeringsuppdrag genomfört förstärkt tillsyn av Statens institutionsstyrelses (SiS) särskilda ungdomshem där unga flickor vårdas. Inom ramen för uppdraget har IVO följt upp SiS vidtagna åtgärder och särskilt fokuserat på användning av den särskilda befogenheten avskiljning.

IVO:s tillsyn identifierade allvarliga brister och missförhållanden

IVO:s tillsyn har visat omfattande brister och missförhållanden i samtliga SiS verksamheter där flickor vårdas. Bristerna avsåg i många fall missförhållanden med direkt påverkan på placerade barn och ungas trygghet och säkerhet. För 19 av 21 ungdomshem har SiS kritiserats med krav på att åtgärda de brister som IVO identifierat. I tre av dessa fall var bristerna så allvarliga att IVO har stängt en avdelning eller förelagt SiS att vidta omedelbara åtgärder. För nio andra ungdomshem begärde IVO återredovisning av vidtagna åtgärder och dess effekter. Många av de brister IVO påtalade var redan kända genom tidigare tillsyner och andra aktörers granskningar, men trots denna kännedom hade SiS inte lyckats avhjälpa problemen.

Den särskilda befogenheten avskiljning har använts felaktigt och flickor avskiljs oftare än pojkar

IVO:s tillsyn har visat att SiS i återkommande fall tillämpat sina befogenheter på ett otillåtet sätt. Det gäller särskilt den särskilda befogenhet som ger SiS rätt att med stöd i lagen om vård av unga (LVU) och under vissa omständigheter hålla placerade barn och unga avskilda. Den unge får vara avskild den tid som är oundgängligen nödvändigt och inte längre än fyra timmar i följd. IVO:s tillsyn har dock visat att vid 14 av 21 ungdomshem har verksamheterna agerat i strid med lagen genom att använda fasthållningar och nedläggningar utan intention att föra barnet eller den unga till ett avskiljningsrum. Fasthållning och nedläggning på detta sätt är en otillåten tvångsåtgärd som innebär avsteg från det grundlagsskydd mot kroppsliga ingrepp som stadgas i regeringsformen.

IVO:s analys av SiS verksamhetsstatistik visar att avskiljning används upp till tio gånger oftare vid den institution som tillämpar åtgärden mest frekvent. Även under hur lång tid barnet eller den unge hålls avskild varierar stort mellan ungdomshemmen. IVO:s analys, som bygger på uppgifter från SiS, visar att barn och unga vid flera tillfällen har hållits avskilda under längre perioder än tillåtet, som mest upp till totalt nästan åtta timmar. Att bli ofrivilligt avskild är ett stort ingrepp i en individs personliga och fysiska integritet. Om befogenheterna överskrids och integriteten hotas så riskerar det den unges fysiska och psykiska

hälsa och försämrar förutsättningarna för den vård och behandling den som är placerad har rätt till.

Antalet avskiljningar har ökat över tid för båda könen, särskilt för flickor. Flickor avskiljs oftare än pojkar och avskiljningarna vid ett ungdomshem ökar när flickorna, särskilt om de är yngre, blir fler. Avskiljningar för flickor har nästan fördubblats mellan 2019 och 2021. IVO har genom analysen inte kunnat identifiera någon annan omständighet än kön, eller ungdomshemmens könsfördelning, som skulle kunna förklara varför flickor avskiljs oftare än pojkar.

Många barn och unga upplever inte sin placering som trygg och säker

Många placerade barn och unga har en överlag positiv upplevelse av sin vistelse på SiS, men flickor är jämfört med pojkar generellt mer utsatta och känner sig mindre trygga. En stor del av placerade barn och unga uppger att de har varit med om kränkningar eller utsatthet på ungdomshemmet. Bland annat uppger sju av tio placerade flickor att de återkommande upplevt hotfullt eller kränkande beteende från andra placerade ungdomar mot dem själva eller andra. Samma slags problem upplevs även avseende personalens bemötande och beteende. Nästan hälften av flickorna och en fjärdedel av pojkarna som har svarat på IVO:s enkät uppger att de flera gånger har varit med om att personalen varit hotfull eller kränkande mot dem själva eller andra ungdomar. För barn och unga med specifik erfarenhet av avskiljning framgår det av IVO:s intervjuer att en majoritet inte känt sig trygga med förfarandet, och i vissa fall har de upplevt också att personalen använt mer våld än nödvändigt.

IVO:s tillsyn har i flera fall resulterat i kritik mot SiS på grund av förekommande kränkningar, oförsvarligt våld och maktmissbruk från personal. Vid två verksamheter har det genom IVO:s tillsyner dessutom framkommit att SiS låtit personal arbeta nära barn och unga samtidigt med pågående förundersökning för sexualbrott. Sådana förhållanden innebär ett allvarligt risktagande med barn och ungas säkerhet som hade kunnat undvikas.

Personalgruppens egenskaper har betydelse för barn och ungas upplevelse av sin placering

Förekomsten av brister och användning av otillåtna medel varierar mellan ungdomshemmen. IVO kan genom tillsynen och en samlad analys visa att ungdomshem med relativt hög personaltäthet, erfaren personal och låg personalomsättning bland annat har färre avskiljningar. Även antalet psykologer och behandlingssekreterare har betydelse för att minska antalet avskiljningar. Personalens sammansättning och kompetens har betydelse för hur barn och unga upplever sin placering. Vidare är personalens kunskap om funktionsnedsättningar och dess konsekvenser en viktig faktor för verksamhetens förutsättningar att

anpassa vård och behandling efter barn och ungas behov. Mer än varannan flicka och pojke på SiS särskilda ungdomshem har en fastställd adhd-diagnos. Gällande förekomst av psykiatriska diagnoser och kliniska symtom hos placerade barn och unga så förekommer samtliga diagnoser och symtom i större utsträckning hos flickor än hos pojkar. I IVO:s tillsyn har det i relation till detta framkommit att personalen vid SiS ungdomshem inte har tillräckligt god kompetens om olika funktionsnedsättningar och dess konsekvenser.

SiS åtgärder har inte haft tillräcklig effekt – IVO planerar fortsatt tillsyn

SiS har under senare år vidtagit flera åtgärder för att förbättra verksamheten och särskilt vården av unga flickor. Under 2021 genomfördes en satsning på färre platser på avdelningar för skolpliktiga barn. SiS har även öppnat fler så kallade särskilt förstärkta avdelningar som ska ha förmåga att möta barn och unga med komplexa behov.

I mars 2022 reviderade SiS, efter att IVO och JO pekat på allvarliga brister, sina riktlinjer avseende tillämpningen av den särskilda befogenheten avskiljning och förtydligade när beslut om avskiljning ska fattas. Vidare har SiS under 2021 genomfört en genomlysning av användandet av den särskilda befogenheten avskiljning och planerar att vidta flera åtgärder på området.

IVO:s sammantagna bild från den förstärkta tillsynen och analysen inom ramen för detta uppdrag är att de åtgärder och satsningar som redan har genomförts inte haft tillräcklig effekt för att säkerställa att barn och unga, särskilt flickor, tillförsäkras en trygg och säker placering. IVO bedömer att om barn och unga med komplexa vårdbehov fortsatt placeras på SiS behöver verksamheten anpassas och SiS säkerställa att det inte förekommer tvångs- och begränsningsåtgärder som saknar stöd i lag. IVO planerar att under år 2023 fortsätta följa upp identifierade brister. IVO planerar också att ha ett särskilt fokus på att följa upp barn och ungas våldsutsatthet samt hur SiS förebygger och hanterar sexuella övergrepp.

Innehåll

Sammanfattning	3
IVO:s tillsyn identifierade allvarliga brister och missförhållanden	3
Den särskilda befogenheten avskiljning har använts felaktigt och flickor avskiljs oftare än pojkar	3
Många barn och unga upplever inte sin placering som trygg och säker	4
Personalgruppens egenskaper har betydelse för barn och ungas upplevelse av sin placering	4
SiS åtgärder har inte haft tillräcklig effekt – IVO planerar fortsatt tillsyn	5
1. Inledning	8
1.1 Uppdragets genomförande	8
2. Tillsynens resultat	10
2.1 Allvarliga brister i vården av flickor	10
2.1.2 Otillåtna begränsningsåtgärder, bristande bemötande och kränkningar	10
2.1.3 Sexuella övergrepp och registerkontroll	11
2.1.4 Brister även vid ungdomshem för pojkar	12
2.2 Hur barn och unga upplever trygghet, säkerhet och integritet vid SiS	12
2.2.1 Barn och ungas upplevelse av SiS-hemmen	13
2.2.2 Flickor är mindre trygga	13
2.2.3 Flickor har i högre grad varit med om kränkningar jämfört med pojkar	14
2.2.4 Personalens bemötande har avgörande betydelse för flickornas trygghet	14
2.2.5 Barn och ungas erfarenheter av personalens förmåga att lösa konflikter i ungdomsgruppen	15
2.2.6 Barn och ungas erfarenheter av avskiljning	15
2.2.7 Barn och ungas erfarenheter av våld från personal	16
2.4 Kompetensen vid SiS ungdomshem behöver förbättras	17
2.5 Bemanningen är inte anpassad efter barn och ungas behov	18
2.6 IVO:s tillsyn visar brister i SiS tillämpning av den särskilda befogenheten avskiljning	20
2.6.1 Barn och unga delges beslut	20
2.6.2 Barn och unga har hållits fast i stället för att föras till ett avskiljningsrum	21
2.6.3 Intervjuer med ledning och personal	22
2.7 Klagomål och synpunkter från barn och unga handlar om våld och bristande bemötande	23
2.8 SiS har anmält allvarliga missförhållanden till IVO	23
3. Analys av hur den särskilda befogenheten avskiljning används	25
3.1 Antal avskiljningar och längd på avskildhet	26
3.2 Flickor avskiljs oftare än pojkar	29
3.3 Yngre pojkar och flickor avskiljs oftare	29

3.4 Tid på dygnet påverkar antalet avskiljningar	30
3.5 Personalens kompetens påverkar avskiljningarna	31
3.6 Omfattande psykiatriska vårdbehov	33
3.6.1 Över hälften av de placerade på SiS har aktivitets- och uppmärksamhetsstörningar	33
3.6.2 Förekomsten av neuropsykiatriska diagnoser på SiS har ökat över tid	35
3.6.3 Begränsningar i data från Socialstyrelsens patientregister	37
4. SiS har vidtagit lokala och myndighetsövergripande åtgärder	38
4.1 SiS har vidtagit åtgärder efter beslut från IVO	38
4.2 SiS satsning för att möta flickors behov	38
4.2.1 SiS har tagit fram ett nytt vårdkoncept	39
4.3 SiS har beslutat om åtgärder för att minska antalet avskiljningar	39
5. Iakttagelser med anledning av SiS åtgärder	40
5.1 Förbättra vården av flickor	40
5.2 Personalens kompetens behöver höjas	41
5.3 Ökad kunskap om funktionsnedsättningar	41
5.4 SiS behöver stärka arbetet med att förebygga sexuella övergrepp	42
5.5 SiS behöver informera barn och unga om deras rättigheter	43
Bilaga 1. Gällande rätt	44
SiS och socialnämndernas uppdrag	44
Lagen om vård av unga (LVU)	44
Lex Sarah	45
Bilaga 2. Metod	47
IVO:s enkät	47
Analys av hur avskiljning används (kapitel 3)	48
Data från Socialstyrelsen	51
Referenser	52

1. Inledning

Barn och unga som placeras utanför sitt eget hem är en särskilt utsatt grupp. Att noga följa och stödja de barn som omhändertagits för samhällsvård är en av den sociala barn- och ungdomsvårdens viktigaste uppgifter.¹ Under senare tid har maktmissbruk och allvarliga missförhållanden för placerade unga flickor på SiS institutioner uppmärksammats. De missförhållanden som det har handlat om har rört våld och sexuella övergrepp från personal samt tvångs- och begränsningsåtgärder utan stöd i lag. Det har även konstaterats att antalet beslut om avskiljning av flickor fortsatt att öka under 2020. Avskiljning får användas om en intagen ungdom uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel, att han eller hon inte kan hållas till ordningen. Den får inte användas i uppfostrande eller bestraffande syfte. Antalet avskiljningar som beslutats enligt LVU har när det gäller flickor ökat sedan år 2014.

Mot den bakgrunden och som ett led i regeringens arbete för att stärka tryggheten för placerade barn och unga fick IVO den 9 april 2021 i uppdrag av regeringen att

- förstärka tillsynen vid Statens institutionsstyrelses (SiS) ungdomshem och att
- följa upp och analysera redan vidtagna åtgärder.

I denna rapport lämnas en redovisning enligt uppdraget. IVO ska samlat redovisa uppdraget till Socialdepartementet senast den 10 januari 2023².

1.1 Uppdragets genomförande

I enlighet med regeringsuppdraget har IVO under tiden 1 maj 2021 till 1 maj 2022 förstärkt tillsynen av Statens institutionsstyrelses (SiS) institutioner som vårdar unga flickor enligt lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).

Vid genomförandet av uppdraget har IVO särskilt beaktat de rättigheter som följer av FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen). Av barnkonventionen framgår att staten är skyldig att ge barn som berövats sin familj särskilt skydd och stöd.

IVO har följt upp och analyserat redan vidtagna åtgärder samt utfallet av de tidigare inkomna anmälningarna gällande missförhållanden vid SiS ungdomshem. Analysen har fokuserat på användandet av den särskilda befogenheten avskiljning och skillnader i användandet mellan ungdomshemmen och dess orsaker. Granskningen har uppmärksammat skillnader i kön, användandet utifrån flickornas ålder, samt eventuell funktionsnedsättning.

¹ prop. 2012/13:10 s. 76.

² IVO:s dnr 1.1.1-43100/2021.

IVO:s analys har omfattat aspekter som rör de unga flickornas delaktighet, säkerhet, trygghet, stöd samt personalens och verksamhetsansvarigas kompetens.

Inom ramen för den förstärkta tillsynen har IVO även inlett en tillsyn³ av SiS tillämpning av den särskilda befogenheten avskiljning.

För att följa upp och analysera utfallet av tidigare anmälningar om missförhållanden har IVO sammanställt lex Sarah-anmälningar som SiS anmält till IVO samt tidigare tillsynsresultat. IVO har även beaktat SiS beslut om åtgärder på övergripande nivå, exempelvis SiS beslut om en samlad satsning för att bättre möta flickors och kvinnors situation⁴ och SiS beslut om åtgärder för att minska antalet avskiljningar.⁵

³ IVO:s dnr 3.5.1-47066/2021.

⁴ SiS. (2021). Beslut om en samlad satsning för att bättre möta flickors och kvinnors behov inom tvångsvården (SiS Dnr 1.1.3-1250-2021).

⁵ SiS. (2021). Beslut om åtgärder för att minska antalet avskiljningar. (SiS Dnr 1.4.2-6202-2021).

2. Tillsynens resultat

IVO konstaterar att det under den granskade perioden har förekommit brister och missförhållanden vid 19 av 21 ungdomshem. Vid tre ungdomshem bedömdes bristerna så allvarliga att IVO fattade beslut om att förelägga verksamheten eller förbjuda verksamheten vid en avdelning.⁶ IVO krävde i dessa fall att SiS skulle vidta omedelbara åtgärder. Vid tio ungdomshem fann IVO brister och begärde att SiS skulle återredovisa vidtagna åtgärder⁷. Vid nio ungdomshem påtalade IVO förbättringsområden men krävde inte att SiS skulle redogöra för vidtagna åtgärder.⁸ Endast två ungdomshem har tillsynats utan att IVO har kunnat konstatera några brister.⁹

2.1 Allvarliga brister i vården av flickor

IVO:s tillsynsresultat under 2021-2022 pekar på allvarliga brister i trygghet och säkerhet vid de ungdomshem där flickor vårdas. IVO fann brister vid samtliga tolv ungdomshem där flickor placeras. I två fall bedömde IVO att missförhållandena var så allvarliga att det fanns skäl att förelägga SiS att vidta omedelbara åtgärder. IVO kan konstatera att barn och unga utsatts för tvångsåtgärder utan stöd i lag, till exempel i form av fasthållning. Tillsynen visade även att otillräcklig kompetens ökat risken för användande av de särskilda befogenheterna och otillåtna tvångsåtgärder samt att vården inte anpassats efter barn och ungas behov. IVO fann också att personal har arbetat klientnära trots misstanke om sexualbrott.

2.1.2 Otillåtna begränsningsåtgärder, bristande bemötande och kränkningar

I juli 2021 fattade IVO beslut¹⁰ om att förelägga SiS att vidta omedelbara åtgärder vid ett ungdomshem. Beslutet fattades utifrån att placerade flickor varit utsatta för oacceptabel hantering, såsom våld och kränkningar och bristande bemötande. SiS återredovisade åtgärder avseende ungdomshemmets bemanning, utbildningsinsatser och platsreduktion på en avdelning. IVO avslutade ärendet i augusti 2021. I september 2022 fattade IVO ett beslut¹¹ där det framgår att de åtgärder ungdomshemmet vidtagit efter IVO:s föreläggande haft effekt och skapat förutsättningar för att tillhandahålla insatser av god kvalitet.

⁶ IVO:s dnr 3.7.3-38804/2021, 3.7.1-26894/2021, 3.7.1-45220/2021.

⁷ IVO:s dnr 3.2.2-13659/2021, 3.2.2-15525/2021, 3.2.2-34636/2021, 3.2.2-32219/2021, 3.2.2-21231/2021, 3.2.2-10778/2021, 3.2.2-26075/2021, 3.2.2-10023/2021, 3.5.1-27909/2021, 3.5.1-39233/2021.

⁸ IVO:s dnr 3.2.2-32736/2021, 3.2.2-27950/2021, 3.2.2-24502/2021, 3.2.2-25884/2021, 3.2.2-07844/2021, 3.2.2-32880/2021, 3.2.2-25880/2021, 3.2.2-32301/2021, 3.2.2-26070/2021.

⁹ IVO:s dnr 3.2.2-17654/2021, 3.2.2-12183/2021.

¹⁰ IVO:s dnr 26894/2021.

¹¹ IVO:s dnr 3.2.2-19744/2021.

I november 2021 fattade IVO beslut¹² om att förelägga SiS att vidta omedelbara åtgärder vid ett ungdomshem. Vid ungdomshemmet fanns allvarliga brister där flickorna utsattes för tvångsåtgärder som saknade stöd i lag. Personalen använde mer kraftfulla tag i samband med tvångsåtgärder än vad som med hänsyn till omständigheterna var försvarligt och proportionerligt för att förhindra en incident och upprätthålla ordningen. IVO konstaterade att missförhållanden pågått över tid och att SiS inte gjort tillräckligt för att komma tillrätta med bristerna trots ett stort antal klagomål från barn och unga. Efter att SiS redovisat åtgärder som bland annat bestod i utbildningsinsatser och åtgärder för att tillgodose bemanning med en högre andel tillsvidareanställd personal samt ökat stöd till ledningen avslutade IVO ärendet. I ett nytt beslut¹³ som fattades i juni 2022 krävde IVO ytterligare åtgärder från SiS utifrån brister i personalens kompetens samt att barn och unga utsattes för tvångsåtgärder utan stöd i lag.

IVO följer utvecklingen vid de aktuella ungdomshemmen i den fortsatta tillsynen.

2.1.3 Sexuella övergrepp och registerkontroll

I IVO:s tillsyn år 2021 konstaterades brister i två fall då SiS låtit arbetstagare delta i klientnära arbete under pågående förundersökning om sexualbrott.¹⁴ IVO bedömde att verksamheterna inte levde upp till kravet på god kvalitet,¹⁵ och pekade på det långtgående ansvar som SiS har för att tillhandahålla en trygg och säker vård av god kvalitet. Att inte hindra att en anställd som är misstänkt för sexualbrott kommer i kontakt med samtliga inskrivna barn och unga under den tid misstankarna består, är enligt IVO otillräckligt och innebär ett risktagande med barnens och de ungas trygghet och säkerhet. Mot den bakgrunden ställde IVO krav på åtgärder. SiS redogjorde för både omedelbara och planerade åtgärder i syfte att förbättra hanteringen av medarbetare som blir föremål för förundersökning om sexualbrott.

Det finns krav i lag och förordning på registerkontroll av personal som ska anställas, få uppdrag eller praktiktjänstgöring vid ungdomshemmen.¹⁶ IVO fann under 2021 att ett ungdomshem hade brutit i att inhämta registerutdrag före anställning.¹⁷ IVO lämnade åt SiS att vidta åtgärder. Under IVO:s tillsyn år 2022 har myndigheten funnit samma brist vid ytterligare tre ungdomshem¹⁸ och begärt återredovisning från SiS. IVO ser allvarligt på att SiS underlåtit att kontrollera utdrag ur misstanke- och belastningsregister innan en person påbörjat sin

¹² IVO:s dnr 3.7.1-45220/2021.

¹³ IVO:s dnr 3.2.2-32219/2021.

¹⁴ IVO:s dnr: 3.2.2- 10778/2021, 3.5.1-39233/2021.

¹⁵ Trygg och säker vård i enlighet med 1 § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU, samt 3 kap. 3 § SoL

¹⁶ Lagen (2007:171) om registerkontroll av personal vid vissa boenden som tar emot barn.

¹⁷ IVO:s dnr 3.2.2-21231/2021.

¹⁸ IVO:s dnr 3.2.2-10213/2022, 3.2.2-10194/2022, 3.2.2-08602/2022.

anställning, då det kan innebära risker för att barn och unga inte får en trygg och säker vård.

2.1.4 Brister även vid ungdomshem för pojkar

Oavsett om man är flicka eller pojke ska man få en trygg och säker vård. De insatser som ges måste vara behovsprövade och anpassade till varje individ. IVO:s tillsyn visar att det även vid ungdomshem för pojkar funnits allvarliga brister. I oktober 2021 fattade IVO beslut om att förbjuda fortsatt verksamhet vid en avdelning på ett ungdomshem för skolpliktiga pojkar.¹⁹ IVO bedömde att det förekom missförhållanden som innebar en fara för barn och ungas hälsa och säkerhet. Personalen på avdelningen hade vid upprepade tillfällen kränkt och utövat oförsvarligt våld mot placerade barn och unga. Det förekom även maktmissbruk. SiS redogjorde för en handlingsplan för att komma tillrätta med missförhållandena. Denna inkluderade bland annat kompetenshöjande insatser samt rekrytering av ny ledning och personalgrupp till avdelningen. I ett nytt beslut²⁰ som fattades i december 2022 krävde IVO ytterligare åtgärder från SiS utifrån brister i personals bemötande av barn och unga.

I februari 2022 stängde SiS på eget initiativ en avdelning vid ett ungdomshem mot bakgrund av allvarliga missförhållanden i vårdmiljön. IVO fann att ungdomshemmet brustit i att erbjuda en trygg och säker vård och ställde krav på åtgärder bland annat utifrån barn och ungas erfarenhet av våld från personal. SiS återredovisade till IVO att de genomfört en utredning²¹ av avdelningen. Av utredningen framgår bland annat att avdelningen präglades av en osund kultur med begränsad insyn. Placerade barn och unga hade endast fått begränsade behandlingsinsatser och personalen vid avdelningen föreföll använda fysisk styrka och regler som främsta metod för att säkerställa lugn på avdelningen.

2.2 Hur barn och unga upplever trygghet, säkerhet och integritet vid SiS

IVO samlar årligen in barn och ungas synpunkter på sina placeringar via en enkät som går ut till samtliga SiS ungdomshem. Under åren 2020-2022 har IVO fått svar från barn och unga på cirka 85 procent av SiS-hemmen. Mellan 240 och 270 barn och unga på SiS-hemmen har svarat på enkäten varje år. Det betyder att IVO fått svar på enkäten från cirka 40 procent av de som placerats i denna boendeform.²²

IVO ska i anslutning till inspektioner vid SiS samtala med de barn och unga som samtycker till det. Oftast sker samtalen i ett samtalsrum på ungdomshemmet. De som samtycker till samtal träffar oftast två inspektörer från IVO. I samband med

¹⁹ IVO:s dnr 3.7.3-38804/2021.

²⁰ IVO:s dnr 3.2.2-14719/2022.

²¹ SiS dnr: 1.1.3-2149/2022.

²² 2021 var antalet platser på SiS 670 och 2020 var antalet 675 (SiS i korthet 2021).

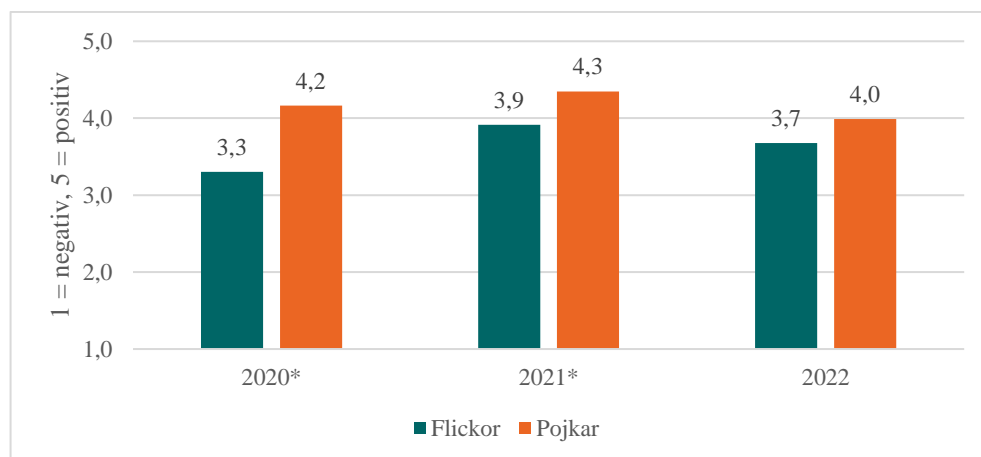
det ges information om myndigheten och hur lämnade uppgifter behandlas. Barnen och de unga får frågor kring ungdomshemmet de bor på, exempelvis om de blir lyssnade till och om de får det stöd de behöver.

I följande avsnitt redogörs för resultaten av enkätsvaren samt IVO:s samtal.

2.2.1 Barn och ungas upplevelse av SiS-hemmen

Enkätsvaren från år 2020 visar att flickor upplevde sin vistelse som sämre jämfört med pojkar inom samtliga områden som IVO mätt i enkäten.²³ Samtliga år uppger flickorna en sämre vistelse jämfört med pojkarna inom områdena trygghet och integritet samt bemötande. År 2022 finns det signifikanta skillnader mellan flickor och pojkar inom områdena trygghet och integritet, behandling, stöd och hjälp, samt bemötande. Det område som får lägst poäng är bemötande, följt av delaktighet och självbestämmande.

Figur 1. Flickor och pojkar på SiS övergripande upplevelse av sin placering mellan 2020-2022.

Medelvärden för det index som summerar samtliga påståenden i enkäten 2020-2022. Asterisk (*) indikerar en statistiskt signifikant skillnad mellan flickor och pojkar på 95-procentsnivån det enskilda året.

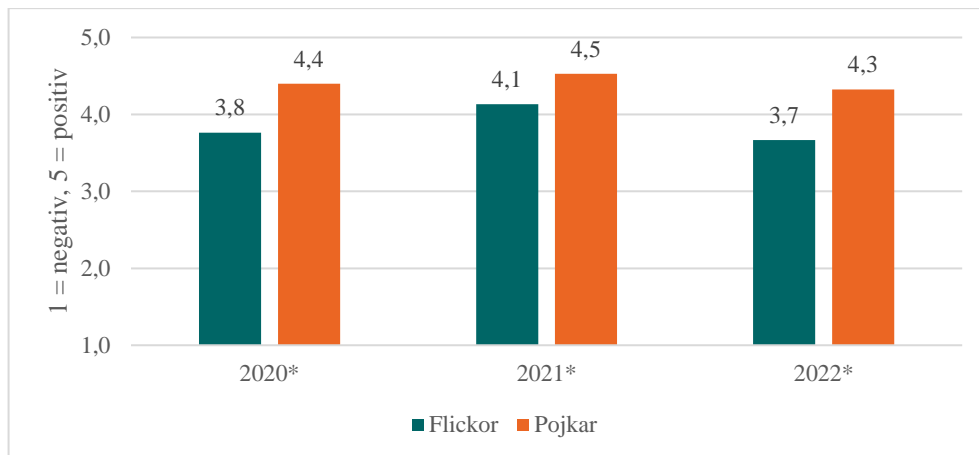
2.2.2 Flickor är mindre trygga

Barn och ungas upplevelse av trygghet och integritet har mätts utifrån tre påståenden: ”Jag känner mig trygg med personalen”, ”Jag känner mig trygg med de andra som bor här” och ”Jag får vara för mig själv när jag vill det”. För samtliga påståenden och samtliga år upplever flickor en signifikant sämre trygghet och integritet på SiS-hemmen jämfört med pojkar. De största skillnaderna finns i frågan om man känner sig trygg med andra som bor på hemmet. År 2022 svarade 83

²³ Frågeområdena i enkäten är: trygghet och integritet, behandling, stöd och hjälp, bemötande, delaktighet och självbestämmande samt särskilda befogenheter.

procent av pojkarna att de alltid eller ofta kände sig trygga med de andra boende, jämfört med 55 procent av flickorna.

Figur 2. Flickor och pojkars känsla av trygghet och integritet på SiS mellan 2020-2022.

Medelvärden för det index som summerar påståenden om trygghet och integritet 2020-2022. Asterisk (*) indikerar en statistiskt signifikant skillnad mellan flickor och pojkar på 95-procentsnivån det enskilda året.

2.2.3 Flickor har i högre grad varit med om kränkningar jämfört med pojkar

Av de barn och unga som svarat på IVO:s enkät uppger en hög andel att de varit med om kränkningar och utsatthet. Det framgår också att flickor uppger att de ofta är mer utsatta än pojkar. 45 procent av flickorna som svarat på enkäten uppger att de flera gånger har varit med om att personalen varit hotfull eller kränkande mot dem själva eller andra ungdomar. Motsvarande siffra för pojkar är 26 procent. En majoritet av flickorna (84 procent) uppger också att de har varit med om att andra ungdomar på hemmet varit hotfulla eller kränkande mot dem själva eller någon annan och 72 procent av flickorna uppger att det har skett flera gånger.

Enligt de barn och unga som svarat på enkäten är det vanligare att personalen tafsar eller gör andra sexuella handlingar mot dem än att andra ungdomar gör det. 24 procent av flickorna uppger att de en eller flera gånger har varit med om att personal tafsar eller gjort andra sexuella handlingar mot dem själva eller andra, medan 13 procent uppger att andra ungdomar har gjort detsamma. Det är också en större andel flickor (38 procent) än pojkar (11 procent) som erfar att någon tagit eller sålt droger på hemmet.

2.2.4 Personalens bemötande har avgörande betydelse för flickornas trygghet

Barn och ungas erfarenheter av personalens bemötande visar att ett gott bemötande från personalen är avgörande för att vården ska upplevas som trygg och säker.

Under år 2021 samtalade IVO med 229 barn och unga, 114 pojkar och 115 flickor, som var inskrivna vid något av SiS ungdomshem. Det yngsta barnet IVO samtalade med var 11 år och den äldsta ungdomen var 20 år. Det som framkommer under samtalen ska alltid ges rätt vikt vid bedömningar under ärendets gång och inför beslut. I redogörelsen lyfts särskilt vad flickor berättat.

Vid samtalen framkom att det ofta finns förtroende för viss personal, men inte för alla i personalgruppen.

Barn och unga beskriver ofta att bra personal är de som har tid för samtal och som genuint verkar vilja arbeta på ungdomshemmet. Beskrivningarna tycks inte bara handla om ”personkemi”, utan tar också sikte på om personalen exempelvis är bra på att samtala och klarar av att reda ut konflikter.

Vid SiS arbetar både manlig och kvinnlig personal. I samtal med IVO har barn och unga lyft att fördelningen av manlig och kvinnlig personal kan påverka upplevelsen av trygghet och säkerhet. I ett beslut²⁴ som IVO fattade år 2021 framgår att ett ungdomshem brustit i att ge förutsättningar för inskrivna flickor att känna sig trygga och säkra samt tillförsäkras ett gott bemötande. Placerade flickor vid aktuellt ungdomshem uttryckte frustration över att det var övervägande män i personalgruppen och att de önskat mer kvinnlig personal. Det framkom att det fanns personal, framförallt manlig, som betett sig olämpligt gentemot flickorna och haft ett kränkande beteende.

2.2.5 Barn och ungas erfarenheter av personalens förmåga att lösa konflikter i ungdomsgruppen

En stor del av de barn och unga IVO samtalat med beskrev att det kan uppstå konflikter i ungdomsgruppen och att personal har olika god förmåga att hantera och lösa konflikter. IVO kan konstatera att många barn och unga i samtal med IVO berättat att de har funktionsnedsättningar såsom adhd, autism eller lider av posttraumatisk stress, ibland i kombination. Det sociala samspelet kan med denna bakgrund bli extra utmanande, bland annat utifrån svårigheter att tolka signaler. Flera beskrev att de var otrygga i ungdomsgruppen och att personalen inte agerar för att stötta dem och skapa trygghet.

2.2.6 Barn och ungas erfarenheter av avskiljning

Av de 229 barn och unga som IVO samtalade med i samband med inspektioner berättade 30 procent av flickorna att de hade erfarenhet av att bli avskilda vid ett eller flera tillfällen. Motsvarande siffra för pojkarna var 9 procent. De flesta barn och unga har således i samtal med IVO framfört att de inte varit med om att bli avskilda vid något tillfälle. Däremot har nästan var tredje flicka erfarenhet av att bli avskild.

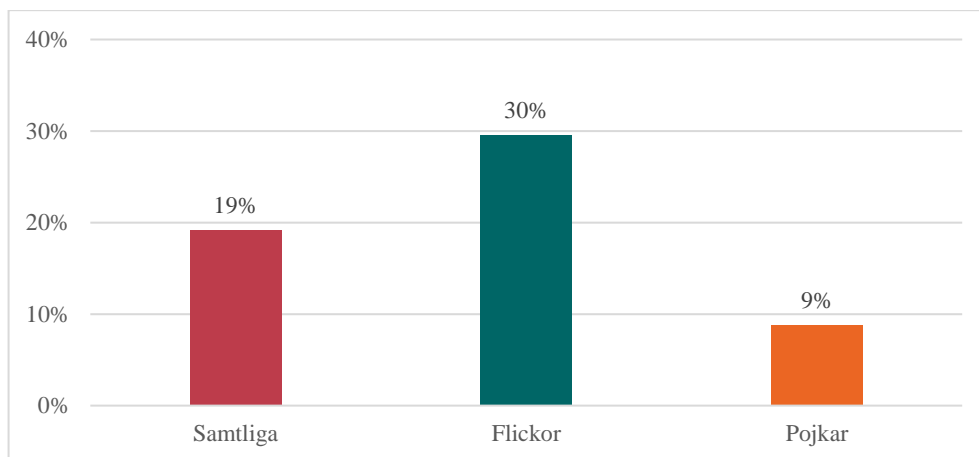
Vid IVO:s samtal framkom att de som blivit avskilda ofta delgetts beslut samt fått information om sin rätt att överklaga beslut. I dessa samtal benämns ofta

²⁴ IVO:s dnr 3.2.2-32880/2021

avskiljningar som nedläggningar, oaktat om ingripandet inkluderat att han eller hon förts till ett avskiljningsrum eller om beslut om avskiljning fattats. Barn och unga refererar i första hand till personalens agerande vid avskiljningens inledning och vägen till avskiljningsrummet.

Barn och unga angav olika anledningar till att avskiljningar skett, såsom att de varit våldsamma, slagit på materiella ting, varit otrevliga mot personal eller att de skadat sig själva exempelvis genom att skära sig. Flera beskrev att avskiljningar upplevts gått till på ett bra sätt. I merparten av samtalen med de barn och unga som varit med om en avskiljning framkom dock att man inte känt sig trygg med förfarandet. Barn och unga beskrev att de har fått fysiska skador såsom blåmärken och de har fått knän i ryggen, knuffar och slag. De har även upplevt känslor av panik. Flera ansåg att personal missbrukat de särskilda befogenheterna och använt mer våld än vad den aktuella situationen krävt.

Figur 3. Andel flickor och pojkar som i samtal med IVO under 2021 uppgett att de någon gång varit med om avskiljning.

Baserat på samtal i samband med inspektion med 115 flickor och 114 pojkar under 2021.

Flera barn och unga beskriver att de inte själva varit med om någon avskiljning men att de sett eller hört om andra som blivit avskilda. Vidare menar de att det inte är självklart att det sker samtal med övriga på avdelningen som bevittnat en avskiljning eller annat fysiskt ingripande från personal. Detta trots att det av barn och ungas erfarenheter framgår att det kan upplevas som mycket dramatiskt och påfrestande att se andra bli avskilda eller fysiskt förflyttade.

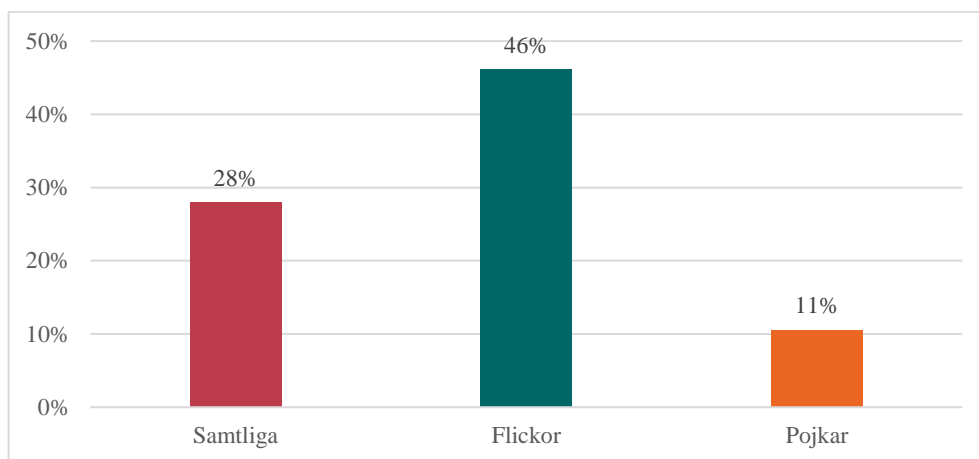
2.2.7 Barn och ungas erfarenheter av våld från personal

Nästan hälften (46 procent) av de flickor IVO samtalat med har berättat om erfarenheter av våld från personalen. Motsvarande siffra för pojkar är en av tio (11 procent). Barn och unga beskriver våldsamma ingripanden av personal som fasthållningar och nedläggningar som gett fysiska och psykiska konsekvenser.

Det blir tydligt att det är flickor, och inte sällan yngre flickor, som beskriver våld och otrygghet i kontakten med personal.

På ett ungdomshem berättade fem flickor att de har erfarenhet av våld i nära relation genom att de bevittnat våld i föräldrahemmet. Två flickor uppgav att de även själva varit utsatta för våld av en partner. Detta visar att barn och unga kan ha med sig erfarenheter av våld och otrygghet. Komplexa behov kan medföra behov av kraftfulla insatser från personal. Samtidigt kan just dessa insatser riskera fysiska och psykiska skador.

Figur 4. Andel flickor och pojkar som i samtal med IVO under 2021 uppgett att de någon gång upplevt våld från personal.

Baserat på samtal i samband med inspektion med 115 flickor och 114 pojkar under 2021.

2.4 Kompetensen vid SiS ungdomshem behöver förbättras

I Socialstyrelsens föreskrifter finns krav på att personalen ska ha den utbildning, den erfarenhet och den personliga lämplighet som behövs för att kunna utföra sina arbetsuppgifter. Personalens sammantagna kompetens när det gäller utbildning och erfarenhet ska ge förutsättningar för att möta de behov av vård som målgruppen har och säkerställa en trygg och säker vård.²⁵

I IVO:s tillsyn under år 2021 har frågan om SiS möjligheter att anpassa vården efter individuella behov, exempelvis utifrån funktionsnedsättningar, varit aktuell. IVO har i sin tillsyn påtalat att SiS är skyldig att se till att personalen har den kompetens som behövs för att kunna möta barn och ungas behov.²⁶ Vid ett ungdomshem för flickor bedömde exempelvis IVO att SiS visserligen vidtagit åtgärder för att höja personalens kompetens, men att åtgärderna inte varit

²⁵ 5 kap. 1 § Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:55) om hem för vård eller boende.

²⁶ IVO:s dnr 3.2.2-15525/2021, 3.2.2-34636/2021, 3.2.2-32219/2021, 3.2.2-10194/2022.

tillräckliga då personalens sammantagna kompetens inte var tillräcklig för att möta den målgrupp som ungdomshemmet tar emot.²⁷ IVO har vidare i tillsynen lyft att brister i personalens kompetens kan medföra risker för att personalen använder de särskilda befogenheterna i större utsträckning än vad som behövs, att de använder otillåtna åtgärder, och att personalen brister i bemötande av barnen och de unga.

SiS egna analyser av avskiljningstal och incidentrapporter har visat att det är ett fåtal barn och unga som är med om en oproportionerligt stor del av det totala antalet avskiljningar. De barn och unga som är med om många avskiljningar har ofta en dokumenterad funktionsnedsättning såsom en neuropsykiatrisk diagnos (NPF), emotionell instabilitet, intellektuell funktionsnedsättning (IF) och/eller andra beteendestörningar. Självskadebeteende förekommer också regelbundet.²⁸

Vid intervjuer med personal i samband med tillsyn har det framkommit att det är svårt att ha flera flickor med olika svår problematik på samma avdelning. Även barn och unga har i samtal med IVO lyft problematiken med att behoven varierar och ställer olika krav. Vid några ungdomshem bedömde ledningen att personalen hade kompetens och arbetade med ett individanpassat bemötande utifrån exempelvis funktionsnedsättningar. Psykologernas roll vid ungdomshemmen lyftes i flera fall som bärande vad gäller handledning och kompetensutveckling kring funktionsnedsättningar. Även utbildning i traumamedveten omsorg (TMO) lyftes som en viktig komponent för att möta barnens och de ungas behov.

Vid några ungdomshem lyfte ledning och personal att det finns ett stort behov av kompetensutveckling avseende funktionsnedsättningar. Exempelvis angavs att personalen inte arbetade systematiskt utifrån eventuell funktionsnedsättning samt att det saknades personal med spetskompetens på området. Tre ungdomshem redovisade konkreta åtgärder för att öka personalens kompetens vad gäller att anpassa vården efter individuella förutsättningar såsom funktionsnedsättningar. Ett ungdomshem redogjorde för att man tagit fram en särskild utbildningsplan med syfte att höja kompetensen och öka förståelsen för ungdomars problematik och därmed kunna bemöta dem bättre.²⁹

2.5 Bemanningen är inte anpassad efter barn och ungas behov

I Socialstyrelsens föreskrifter framgår att den som bedriver verksamhet i form av hem för vård eller boende ska anpassa bemanningen i hemmet så att den ger förutsättningar för att tillgodose de behov av vård som de placerade personerna har och säkerställa en trygg och säker vård.³⁰

²⁷ IVO:s dnr 3.2.2-32219/2021.

²⁸ SiS-PM-analys av avskiljningar inom ungdomsvården 2020 samt förslag till åtgärder. Sis dnr 1.4.2-6202-2021.

²⁹ 3.2.2-26075/2021

³⁰ 5 kap. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (HSLF-FS 2016:55) om hem för vård eller boende.

IVO har i sin tillsyn under år 2021 uppmärksammat brister avseende bemanningen vid fyra ungdomshem. I tillsynen av två ungdomshem för flickor framkom att den bemanning som krävdes i förhållande till målgruppens behov saknades.³¹ IVO bedömde att SiS behövde vidta åtgärder för att säkerställa den bemanning som behövs för att tillgodose placerade barn och ungas behov och säkerställa en trygg och säker vård. Vid ett ungdomshem beskrev barn och unga att de inte hade påbörjat den programverksamhet som utlovats eller att behandlingsaktiviteterna var mycket få, och att en orsak till det var att personal inte hann med. IVO uppmärksammade SiS på att åtgärder behövde vidtas för att förstärka bemanningen och tydliggöra behandlingsinnehållet.

Vid ett annat ungdomshem bedömde IVO att verksamheten inte hade den bemanning som behövdes för att tillgodose en trygg och säker vård för inskrivna barn och unga. Ledningen vid ungdomshemmet lyfte bland annat att det inte fanns den bemanning som krävdes i förhållande till målgruppen, särskilt i de fall barn och unga med särskilda behov placerades på ungdomshemmet. IVO ställde krav på åtgärder och SiS beslutade om en resursförstärkning för att säkerställa en trygg och säker vård.³²

Vid ett av ungdomshemmen påtalade IVO brister i bemanningen redan vid 2020 års tillsyn.³³ Trots åtgärder bedömdes bristen finnas kvar år 2021. Utifrån den tillsyn som skett under år 2022 kan konstateras att ungdomshemmen inte kommit tillrätta med brister som rör trygghet och säkerhet.³⁴

IVO bedömer att bemanningen vid SiS ungdomshem bättre måste anpassas efter de placerades ålder. Vid två ungdomshem, ett för pojkar och ett för flickor, framkom vid tillsynen år 2021 att barn och unga känt sig otrygga nattetid.³⁵ Detta utifrån att dessa låstes in i en korridor medan personalen befann sig utanför den låsta dörren. Gemensamt för ungdomshemmen var att de på kort tid fått ställa om från en äldre målgrupp till en yngre målgrupp. Personalen beskrev att det var en omställning att arbeta med en yngre målgrupp, eftersom äldre ungdomar kan ha lärt sig att hantera olika situationer till skillnad mot de yngre som agerar mer impulsivt.

Vid ungdomshemmet för flickor beskrev personalen att yngre flickor tar mer energi från personalen, att de har ett större behov av omsorg och uppmärksamhet samt att de var mindre självgående.

IVO bedömde att ungdomshemmen inte anpassat bemanning och kompetens för den yngre målgrupp ungdomshemmen tog emot. I ett fall uppmärksammade IVO SiS på behovet av att använda ledningssystemet för att göra en riskbedömning och

³¹ IVO:s dnr 3.2.2-13659/2021, 3.2.2-26070/2021.

³² Se även kapitel 5.

³³ IVO:s dnr 3.2.2- 23015/2020.

³⁴ IVO:s dnr 3.2.2-09932/2022.

³⁵ IVO:s dnr 3.2.2-32736/2021 samt 3.2.2-21231/2021.

ta i beaktande att värden av yngre barn ställer krav på god bemanning såväl under dagtid som under nätter.

2.6 IVO:s tillsyn visar brister i SiS tillämpning av den särskilda befogenheten avskiljning

Fokus för IVO:s tillsyn har bland annat varit att granska om personalen på ungdomshemmen har kunskap om regelverk och rutiner samt om den särskilda befogenheten avskiljning tillämpas i enlighet med gällande lagstiftning. Den brist IVO i flest fall uppmärksamade vid 2021 års tillsyn rörde tillämpningen av avskiljning. Barn och unga på SiS särskilda ungdomshem i allmänhet, och unga flickor i synnerhet, har återkommande utsatts för tvångs- och begränsningsåtgärder utan stöd i lag. IVO:s tillsynsresultat visar bland annat att fasthållningar och nedläggningar förekommit utan att det funnits någon intention att föra den unge till ett avskiljningsrum. SiS har utifrån kritik från Justitieombudsmannen (JO) och IVO svarat att deras riktlinje avseende den särskilda befogenheten avskiljning reviderats från och med mars 2022.

Avskiljning regleras i 15 c § lag (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU) och i 17 § Lag (1998:603) om verkställighet av särskild ungdomsvård (LSU). Där framgår att unga som är placerade på SiS och vårdas enligt 3 § LVU eller LSU, får, om det är särskilt påkallat på grund av att den unge uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen, hållas i avskildhet. Den unge ska då stå under fortlöpande uppsikt av personalen och ha möjlighet att tillkalla personal. Den unge får inte hållas i sådan avskildhet längre än vad som är oundgängligen nödvändigt, och inte i något fall under längre tid än fyra timmar i följd. En läkare eller sjuksköterska ska skyndsamt yttra sig om varje åtgärd som vidtas. Om läkare eller sjuksköterska begär det, ska åtgärden genast avbrytas. Den särskilda befogenheten får endast användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och mindre ingripande åtgärder inte är tillräckliga (20 a § LVU). Vid alla beslut enligt LVU gäller dessutom att den unges bästa ska vara avgörande för beslutet (1 § femte stycket LVU). De särskilda befogenheterna ska användas med största restriktivitet och barnets rättigheter ska beaktas.

2.6.1 Barn och unga delges beslut

Inledningsvis kan konstateras att merparten av de barn och unga IVO samtalat med i samband med tillsynen uppgav att de fått information om sina rättigheter.³⁶ Dessa hade i de flesta fall delgivits beslut muntligt och skriftligt samt informerats om möjligheten att överklaga när beslut om avskiljning fattats.³⁷ Vidare framkom att personalen i de flesta fall haft ett uppföljande samtal efter att en avskiljning genomförts.³⁸

³⁶ IVO:s dnr 3.2.2-32880/2021.

³⁷ I enlighet med 42 § LVU.

³⁸ 20 c § LVU.

2.6.2 Barn och unga har hållits fast i stället för att föras till ett avskiljningsrum

IVO:s tillsynresultat visar att SiS vid 14 ungdomshem³⁹ agerat på ett sätt som står i strid med gällande lagstiftning. Barn och unga på SiS särskilda ungdomshem i allmänhet, och unga flickor i synnerhet, har återkommande utsatts för tvångs- och begränsningsåtgärder utan stöd i lag. Man har bland annat utsatts för fasthållningar och nedläggningar utan att det funnits någon intention att föra barnet eller den unga till ett avskiljningsrum. Fasthållningar har i de flesta fall genomförts mot golv eller vägg, men det har även framkommit uppgifter om att man hållits fast i sin säng. Det i sig innebär en direkt fara för liv och hälsa. Barn och unga har beskrivit att de efter personalens ingripande fått blåmärken och fysiska skador. IVO har konstaterat att frekvensen av avskiljningar och hur de genomförs skiljer sig åt mellan ungdomshemmen.

Fysisk fasthållning är inte reglerad i LVU men tillämpas i praktiken i samband med att placerade försöker avvika från ungdomshem, i samband med bråk och slagsmål och i samband med att man ska föras till ett rum för avskiljning.

Fysisk fasthållning definieras vanligtvis som fasthållning med kroppslig kraft, t.ex. att personal håller den ungas armar och ben. Det rättsliga stödet för att hålla fast unga finns i 24 kap. Brottsbalken (1962:700), BrB, och handlar om allmänna grunder för ansvarsfrihet i vissa situationer. Av 24 kap. 2 § BrB framgår att om den som är berövad friheten rymmer eller sätter sig till motvärn med våld eller hot om våld eller på annat sätt gör motstånd mot någon under vars uppsikt han eller hon står, när denna ska hålla honom eller henne till ordningen, får det våld brukas som med hänsyn till omständigheterna är försvarligt för att rymningen ska hindras eller ordningen upprätthållas. I 24 kap. 1 § BrB regleras nödvärn och i 24 kap. 4 § BrB nöd. Enligt 2 kap. 6 § regeringsformen (RF) är var och en gentemot det allmänna skyddad mot bl.a. påtvingat kroppsligt ingrepp. JO har konstaterat att fasthållning med kroppslig kraft, t.ex. att personal håller fast barnet eller den ungas armar och ben, är en sådan åtgärd som enligt 2 kap. 6 § RF kräver stöd i lag (jmf. JO 2020/21 s.489).

JO inspekterade under våren 2021 fyra av SiS särskilda ungdomshem. I protokoll (dnr O 12-2021) uppmärksammar JO SiS på att det finns tillämpningsproblem och brister i kunskapen om de rättsliga förutsättningarna för de särskilda befogenheterna. Bristerna får enligt JO konsekvenser för berörda barn och unga. JO har tidigare uttalat att det inte får förekomma att det bland personalen på de särskilda ungdomshemmen utvecklas en uppfattning om att man, vid sidan av de särskilda befogenheterna i LVU, har andra oskrivna befogenheter som i realiteten innebär att personalen i strid med 2 kap. 6 § RF vidtar tvångsåtgärder mot de placerade ungdomarna (se JO 2020/21 s. 489).

IVO konstaterade i tillsynen att fasthållning och nedläggning innebär avsteg från det grundlagsskydd mot kroppsliga ingrepp som stadgas i regeringsformen. Det är

³⁹ IVO:s dnr 3.2.2-15525/2021, 3.2.2-34636/2021, 3.2.2-32219/2021, 3.2.2-24502/2021, 3.2.2-21231/2021, 3.2.2-10778/2021, 3.2.2-26075/2021, 3.2.2-25880/2021, 3.2.2-32301/2021, 3.2.2-26070/2021, 3.7.3-38804/2021, 3.7.1-26894/2021, 3.7.1-45220/2021, 3.5.1-27909/2021.

IVO:s uppfattning att de flesta situationer ska hanteras inom ramen för de arbetsätt och de metoder som personalen som huvudregel ska tillämpa. Detta kan exempelvis vara lågaffektivt bemötande, motiverande samtal eller alternativa och kompletterande kommunikationssätt (AKK). De befogenheter som personalen har för att kunna vidta vissa tvångsåtgärder bör enligt IVO användas i undantagsfall och först när andra mindre ingripande åtgärder inte bedöms vara tillämpliga.

Trots att IVO uppmärksammat SiS på brister och ställt krav på att fasthållningar och nedläggningar ska upphöra har arbetssättet fortgått. Exempel på detta är att IVO i beslut år 2021 avseende ett ungdomshem framförde att ett avskiljande inte får genomföras genom fasthållning. Trots detta uppmärksammade IVO samma brist vid tillsynen under år 2022.⁴⁰ Det kan således konstateras att de åtgärder SiS vidtagit inte haft tillräcklig effekt.⁴¹

2.6.3 Intervjuer med ledning och personal

Personal och ledning beskrev i samband med IVO:s tillsyn ansträngningar som görs för att undvika att behöva använda avskiljning. Barn och ungas trygghetsplaner lyftes vid flera ungdomshem som en viktig komponent för att förebygga avskiljningar genom att involvera ungdomarna i arbetet med att förebygga och hantera aggressionsutbrott och våld. Förebyggande arbete handlar enligt personalen bland annat om att ha god information om barnet eller den unge och dennes behov. Personalöverlämningar med samtal kring vad som provats, och vad som ska undvikas lyftes också som viktigt samt att arbeta relationsskapande för att skapa trygghet.

Vid flera ungdomshem beskrevs att samtal hålls i personalgruppen efter att en avskiljning genomförts i syfte att reflektera kring om ett mindre ingripande istället kunnat användas. En struktur för samtal med de som bevittnat en avskiljning uppges dock saknas.

Personal och ledning vid SiS ungdomshem är medvetna om att flickor avskiljs i högre grad än pojkar. Vid ett ungdomshem framförde personal att avskiljningstalen var lägre när det tidigare enbart placerades pojkar på avdelningen.

Det lyftes att en viktig faktor att beakta är att det ofta är samma individer, oaktat om det är pojkar eller flickor, som avskiljs vid upprepade tillfällen. Ingen kunde förklara varför flickor avskiljs oftare än pojkar, men flickor generellt uppfattades ha en högre grad av psykisk ohälsa och en komplex problematik som ställer större krav på personal och vårdmiljö.

⁴⁰ 3.2.2-15525/2021, 3.2.2-10194/2022.

⁴¹ Se kapitel 5 för vidare beskrivning av SiS åtgärder.

2.7 Klagomål och synpunkter från barn och unga handlar om våld och bristande bemötande

Barnkonventionen understryker att barn och unga så långt som möjligt ska göras delaktiga, lyssnas till och bli förstådda inom alla områden som de är berörda av.

Barn och ungas upplysningar ligger, tillsammans med IVO:s övriga kännedom om verksamheten, till grund för inriktning och omfattning av IVO:s tillsyn. Utifrån detta har frågor om trygghet och säkerhet varit centrala i IVO:s tillsyn av SiS ungdomshem.

Från den 1 maj 2021 till den 1 maj 2022 har det inkommit 149 klagomål från flickor och 182 från pojkar. Under år 2021 placerades 346 flickor och 626 pojkar på SiS ungdomshem.⁴² Andelen klagomål per placering är därmed avsevärt högre för flickor än för pojkar. Merparten av klagomålen lämnades av flickor under 18 år. Den högre andelen klagomål från flickor stämmer överens med bilden att flickor är mer otrygga och utsätts för fler tvångsåtgärder än pojkar.

Under perioden 1 maj 2021 till 1 maj 2022 inledde IVO 29 initiativärenden med utgångspunkt i klagomål. Merparten av klagomålen rörde uppgifter om våld och bristande bemötande från personal. I hälften av ärendena konstaterade IVO att SiS hade utrett aktuellt klagomål genom att beakta behovet av eventuella åtgärder för att tillförsäkra en trygg och säker vård.

I sju klagomålsutredningar påpekade IVO brister. Bristerna avsåg bland annat olämpligt bemötande från personal, att SiS inte utrett klagomål i tillräcklig omfattning samt brister i dokumentation och vårdinnehåll. IVO uppmanade SiS att vidta åtgärder. I två ärenden konstaterade IVO brister och begärde att SiS skulle redovisa åtgärder. Bristerna i ett ärende avsåg att en arbetstagare tillåtits att delta i klientnära arbete under pågående förundersökning om sexualbrott. Det framkom även att ungdomarnas rätt till daglig utomhusvistelse inte tillgodosetts fullt ut.⁴³ I det andra ärendet konstaterade IVO brister kopplat till SiS tillämpning av avskiljning.

Fem ärenden som avslutades år 2021 beaktades inom ramen för annan pågående tillsyn där IVO ställde krav på åtgärder.

2.8 SiS har anmält allvarliga missförhållanden till IVO

Insatser inom socialtjänsten för barn och unga ska präglas av respekt för den unges människovärde och integritet.⁴⁴ Om SiS bedömer att händelsen utgör ett allvarligt

⁴² SiS I KORTHET 2021 En samling statistiska uppgifter om SiS.

⁴³ IVO:s dnr: 3.5.1-39233/2021.

⁴⁴ 1 kap. 1 § LVU.

missförhållande eller en risk för ett allvarligt missförhållande ska den anmälas till IVO i enlighet med det regelverk som utgör lex Sarah.⁴⁵

IVO:s ansvar när det gäller anmälningar enligt lex Sarah är att granska huvudmannens utredning. Huvudmannen ska redogöra för åtgärder som vidtagits eller ska vidtas för att förhindra att liknande händelser inträffar igen.

Under perioden 1 maj 2021 till 1 maj 2022 har det inkommit 43 anmälningar till IVO enligt lex Sarah avseende SiS ungdomshem. Anmälningarna rör 14 av SiS 21 ungdomshem. Ett ungdomshem har skickat in sex anmälningar och i övrigt varierar antalet anmälningar från en till fyra stycken per ungdomshem. 17 av anmälningarna rörde flickor, 24 anmälningar rörde pojkar och två rörde både pojkar och flickor. IVO kan konstatera att andelen anmälningar i relation till antalet placerade barn och unga är högre för flickor än för pojkar.

Flertalet anmälningar som SiS gjort till IVO rör olika slags våld. Det är våld mellan placerade unga och olika typer av våld från personalen.

SiS har anmält allvarliga missförhållanden i enlighet med lex Sarah vid ett ungdomshem för pojkar vid sex tillfällen under perioden.⁴⁶ Utredningarna rör att ungdomar utsatts för våld från personal i form av örfilar, slag och nedläggningar. I en utredning beskrivs en händelse då en medarbetare suttit på bröstkorgen på en ungdom och måttat ett slag. SiS anger att det verkar bero på att en enskild medarbetare tappat fattningen och agerat helt felaktigt. SiS beskriver att två andra medarbetarna fanns på plats och att deras ingripande fick stopp på våldet.

SiS konstaterar i flera av anmälningarna att ord står mot ord. Den röda tråden i dessa utredningar har varit att barn och ungas uppgifter om våld eller bristande bemötande har stått mot personalens ord och det som dokumenterats i journalerna. I utredningarna har bland annat framkommit att det finns en tystnadskultur och att det inte kan uteslutas att medarbetarna använt övervåld. Således har det vid ovanstående ungdomshem inträffat flera händelser vid vilka barn och unga beskrivit erfarenheter av våld från personal. Trots detta tycks händelser med inslag av våld upprepa sig. IVO menar att detta sätter ljuset på de svårigheter som kan finnas när det kommer till att värdera olika utsagor, men också att barn och unga riskerar att inte bli trodda då de beskriver erfarenheter av våld och övergrepp. Risken finns att allvarliga missförhållanden utreds och anmäls men trots det upprepas. IVO menar att SiS måste ha en tydligare uppföljning av om vidtagna åtgärder får omedelbar och tillräcklig effekt, så missförhållanden inte riskerar att upprepas. Avseende det aktuella ungdomshemmet valde SiS att tillfälligt stänga avdelningen. SiS internutredning påvisade dock att vid tiden för stängning hade de allvarliga missförhållandena redan pågått en längre tid.

I fem av anmälningarna finns det kopplingar till avskiljningssituationer. Exempelvis beskrivs i ett ärende som rör ett av SiS ungdomshem att avskiljningar

⁴⁵ 14 kap 7 § SoL.

⁴⁶ IVO:s dnr 3.1.2-09325/2022, 3.1.2-06547/2022, 3.1.2-06553/2022, 3.1.2-06975/2022, 3.1.2-09299/2022, 3.1.2-10240/2022.

av en ungdom skett utan beslut. Detta framkom efter att ansvarig socialsekreterare vänt sig till ungdomshemmet med frågor om tillämpningen av de särskilda befogenheterna.⁴⁷ SiS konstaterar i sin utredning att det även tidigare hänt att tvångsåtgärder vidtagits utan att beslut har fattats och att flera sådana händelser har anmälts tidigare till IVO som allvarliga missförhållanden. SiS anger att en vanlig anledning till att detta upprepas är kommunikationsbrister mellan behandlingspersonal och beslutsfattande chef. Ytterligare anledningar är att det kan vara svårt att avgöra när rekvisiten för en tvångsåtgärd är uppfyllda och att myndighetens tolkning av tillämpningen förändras över tid utifrån ny lagstiftning, internt utvecklingsarbete och utifrån tillsynsmyndigheters uttalanden. Utöver detta ska det dessutom kommuniceras ut i alla relevanta led. SiS konstaterar vidare att det finns risk att det händer igen. IVO påtalar i detta sammanhang SiS ansvar för att personalen känner till gällande lagstiftning och SiS egna riktlinjer.

IVO konstaterar att händelserna som föranlett anmälningarna i många fall inträffat sen eftermiddag eller kväll.

IVO konstaterar att SiS i flera fall vidtagit åtgärder som syftar till att höja personalens kompetens och kunskap. Bland annat har utbildningsinsatser i etik och moral genomförts. Vidare har personal utbildats kring fysiska interventioner, och utbildning i traumamedveten omsorg (TMO) anges i flera fall som en åtgärd. I flera fall har arbetsrättsliga påföljder vidtagits och av sex anmälningar framgår att SiS har polisanmält personals agerande.

IVO bedömer att SiS som huvudman inom ramen för kvalitetsarbetet⁴⁸ bör ha ett system som möjliggör lärande mellan institutioner i högre utsträckning. Detta för att undvika att allvarliga missförhållanden upprepas samt för att ett lärande inom SiS ska kunna komma till stånd och leda till att förbättringar inte bara sker på ett ungdomshem utan på ett övergripande plan.

3. Analys av hur den särskilda befogenheten avskiljning används

IVO har utifrån data och uppgifter från SiS genomfört en analys av hur avskiljning används vid SiS särskilda ungdomshem (se bilaga 2 för en beskrivning av metoden).

IVO:s analys visar på skillnader i hur den särskilda befogenheten avskiljning används. Yngre barn avskiljs oftare än äldre, och flickor avskiljs oftare än pojkar. Antalet avskiljningar och längden på avskiljningar skiljer sig åt mellan ungdomshemmen. Personalens kompetens är också en faktor som påverkar användandet av avskiljning. IVO ser en direkt koppling mellan barn och ungas möjligheter till en trygg och säker vård och SiS tillämpning av avskiljning.

⁴⁷ IVO:s dnr 3.1.2-41902/2021.

⁴⁸ enligt 5 kap. SOSFS 2011:9

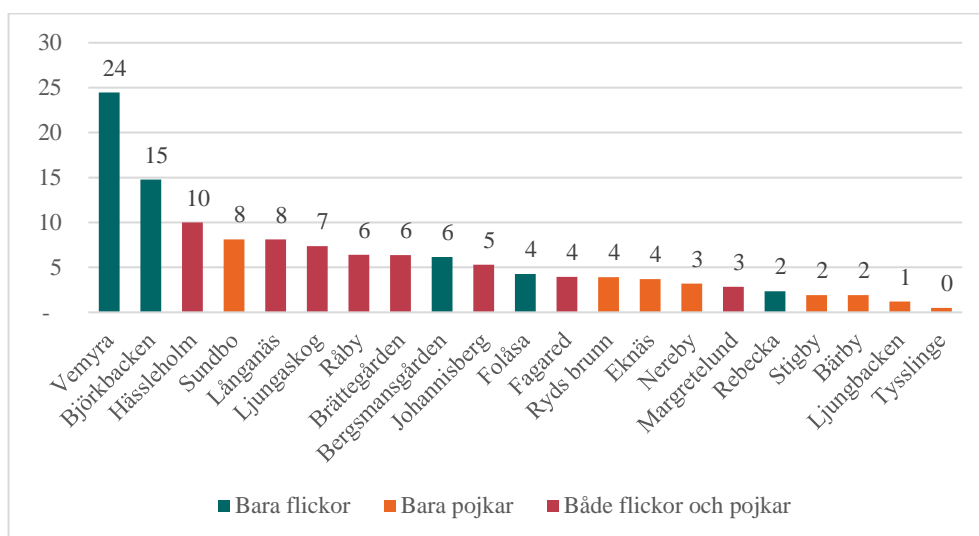
3.1 Antal avskiljningar och längd på avskildhet

Avskiljning av barn och unga vid de särskilda ungdomshemmen regleras i 15 c § LVU. Lagen slår fast att den unge inte får hållas i sådan avskildhet längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt och inte i något fall under längre tid än fyra timmar i följd. Trots detta förekommer att barn och unga hålls i avskildhet längre tid än så. I data som IVO har fått från SiS framkommer att barn och unga varit avskilda längre än fyra timmar vid totalt tio tillfällen under åren 2019 och 2020, vilket således inte är förenligt med bestämmelsen i LVU. Den längsta avskiljningen skedde på ungdomshemmet Långanäs och varade i 466 minuter, dvs. knappt åtta timmar. Under perioden 2019-2021 har totalt 90 avskiljningar varat i över tre timmar.

Antalet avskiljningar och längden på avskiljningar skiljer sig åt mellan ungdomshemmen. Eftersom antalet avskiljningar kan påverkas av hur många som vårdas på respektive ungdomshem redovisar IVO antalet avskiljningar per 1 000 vårddygn. Det genomsnittliga antalet avskiljningar per 1 000 vårddygn för samtliga ungdomshem under åren 2019-2021 är ungefär sex stycken.

De ungdomshem som har genomfört flest avskiljningar per 1 000 vårddygn under perioden är de som tar emot flickor. Det ungdomshem där flest avskiljningar per 1 000 vårddygn genomförts är Vemyra, som enbart tar emot flickor. Där har det genomförts cirka 24 avskiljningar per 1 000 vårddygn under perioden. Även Björkbacken, där enbart flickor placerades, hade förhållandevis många avskiljningar (ungdomshemmet stängdes den 3 december 2020). I den andra änden av skalan återfinns Tysslinge som tar emot icke skolpliktiga pojkar. De har genomfört cirka 0,5 avskiljningar per 1 000 vårddygn under samma period.

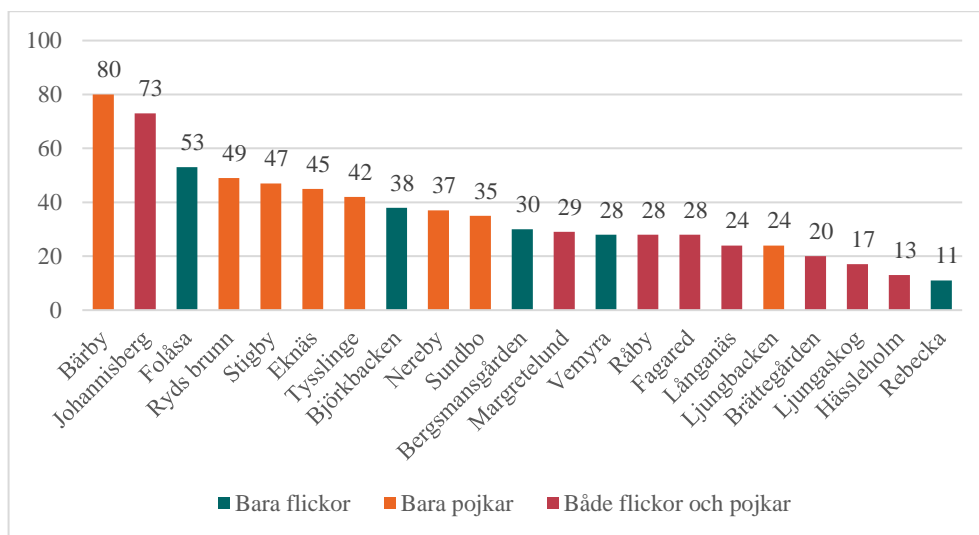
Figur 5. Antal avskiljningar per 1 000 vårddygn mellan 2019-2021.

Källa: Statens institutionsstyrelse. Data bearbetad av IVO.

Den genomsnittliga avskiljningen under åren 2019-2021 varade i ungefär 36 minuter. För den genomsnittliga längden på avskiljningarna är det andra ungdomshem som sticker ut. Bärby, som tar emot icke skolpliktiga pojkar, har relativt få avskiljningar men i gengäld är de långa, i snitt 80 minuter per avskiljning. Samma ungdomshem har genomfört flest avskiljningar över fyra timmar: tre stycken. På Johannisberg har man genomfört cirka fem avskiljningar per 1 000 vård dygn som i genomsnitt varade i 73 minuter.

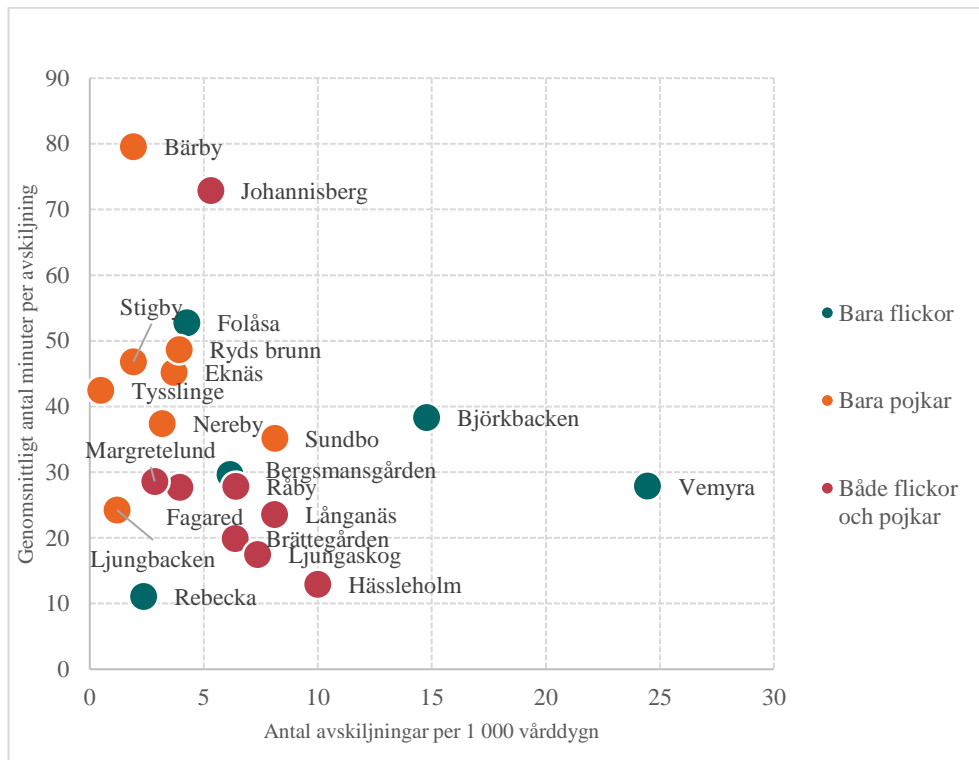
Figur 6. Genomsnittligt antal minuter per avskiljning mellan 2019-2021.

Källa: Statens institutionsstyrelse. Data bearbetad av IVO.

IVO har inte kunnat identifiera något samband mellan vilka ungdomshem som genomför många avskiljningar och vilka som genomför avskiljningar under längre tid. Vemyra, som hade flest avskiljningar, hade ungefär samma genomsnittliga längd på avskiljningarna som övriga ungdomshem. Bärby, som hade den högsta genomsnittliga längden, hade något färre avskiljningar per 1 000 vård dygn än övriga ungdomshem.

Figur 7. Antal avskiljningar och tid i avskildhet per ungdomshem 2019-2021.

Källa: Statens institutionsstyrelse. Data bearbetad av IVO.

3.2 Flickor avskiljs oftare än pojkar

SiS avskiljer flickor betydligt oftare än pojkar. Statistiken från SiS visar att flickor under hela perioden 2019-2021 varit med om fler avskiljningar per vårddygn jämfört med pojkar. Bland flickor har antalet avskiljningar per vårddygn ökat under perioden, från ungefär sex avskiljningar per 1 000 vårddygn i början av år 2019 till runt elva avskiljningar per 1 000 vårddygn under år 2021. Bland pojkar har antalet avskiljningar per vårddygn legat konstant mellan två och fyra avskiljningar per 1 000 vårddygn under perioden. Könsskillnaden i antalet avskiljningar har alltså ökat de senaste åren.

Figur 8. Antal avskilda flickor och pojkar per 1 000 vårddygn 2019–2021.

K = Kvartal. Källa: Statens institutionsstyrelse. Data bearbetad av IVO.

3.3 Yngre pojkar och flickor avskiljs oftare

Flickorna som placeras på SiS är i genomsnitt betydligt yngre än pojkarna. År 2021 var 39 procent av flickorna 15 år eller yngre, jämfört med 24 procent av pojkarna.⁴⁹ Av de beslut om avskiljning som avsåg flickor under år 2021 gällde 54 procent flickor under 15 år. Även bland pojkar avsåg 54 procent av besluten pojkar under 15 år.

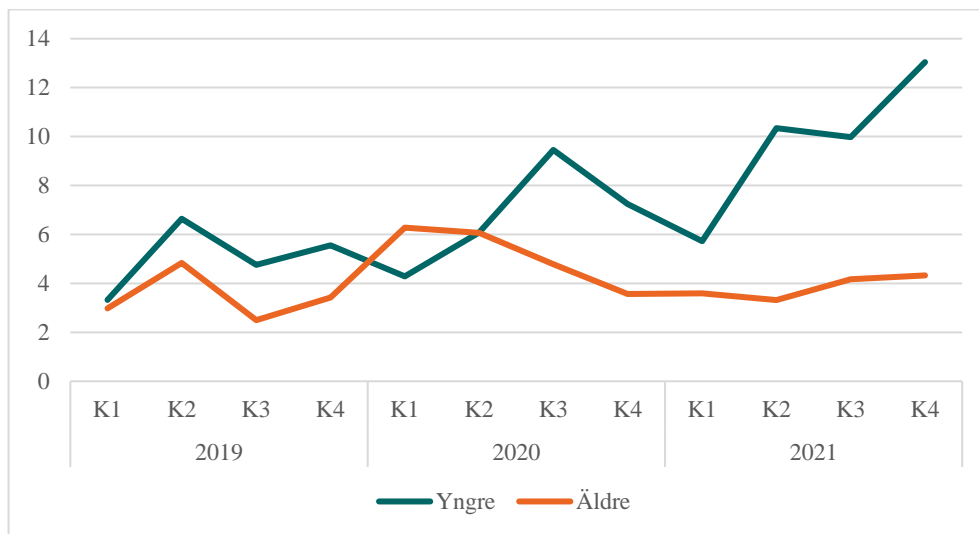
Statistiken från SiS visar att det är betydligt vanligare bland yngre att vara med om en avskiljning jämfört med äldre.⁵⁰ Under åren 2019 och 2020 var åldersskillnaden inte lika tydlig, men under år 2021 var det betydligt fler yngre ungdomar som blev avskilda i relation till antalet vårddygn än äldre. Bland de yngre ungdomarna har antalet avskiljningar per 1 000 vårddygn ökat från ungefär tre stycken i början av år 2019 till 13 stycken under sista kvartalet år 2021. För de äldre har antalet avskiljningar per 1 000 vårddygn inte förändrats så mycket över tid, utan legat runt

⁴⁹ SiS (2021), *SiS i korthet* s.6.

⁵⁰ SiS använder kategorierna "skolplikt" och "ej skolplikt" för att särskilja yngre och äldre placerade.

fyra stycken under perioden med några undantag. Detta innebär att ålderskillnaden i antalet avskiljningar har ökat de senaste åren.

Figur 9. Antal avskilda yngre (med skolplikt) respektive äldre (ej skolplikt) per 1 000 vårdtygn och per kvartal, 2019-2021.

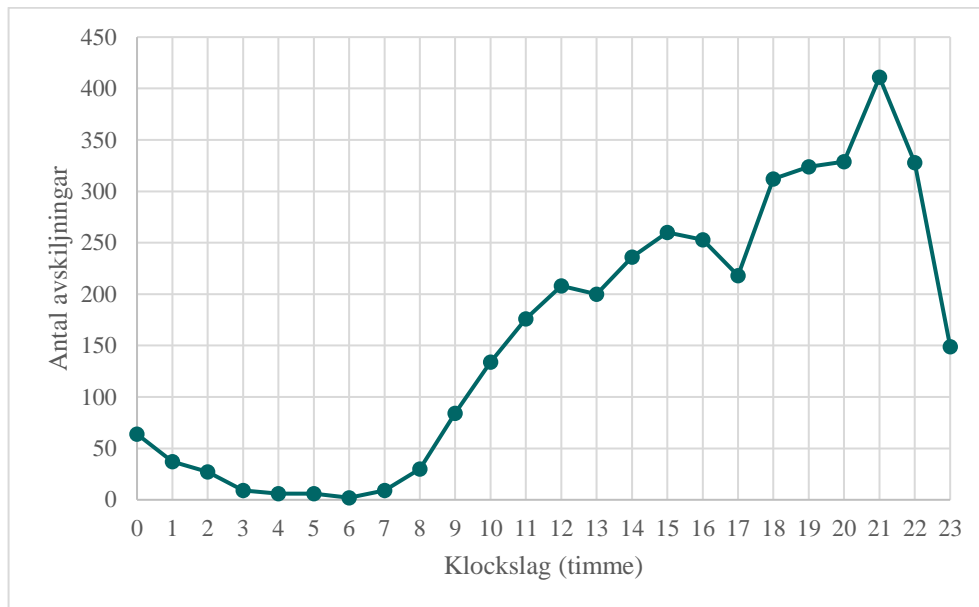
K = Kvartal. Källa: Statens institutionsstyrelse. Data bearbetad av IVO.

3.4 Tid på dygnet påverkar antalet avskiljningar

Enligt IVO bör SiS inom ramen för sitt systematiska kvalitetsarbete⁵¹ utvärdera om åtgärder behöver vidtas för att öka tryggheten och säkerheten för barn och unga under kvällstid.

Antalet avskiljningar ökar från morgonen och når sin höjd klockan 21 på kvällen, då ungefär 11 procent av samtliga avskiljningar genomförs.

⁵¹ 4 och 5 kap. Socialstyrelsens föreskrifter och allmänna råd (SOSFS 2011:9) om ledningssystem för systematiskt kvalitetsarbete.

Figur 10. Antal avskiljningar per timme.

Antal avskiljningar per klockslag (timme) för hela SiS, 2019-2021. Källa: Statens institutionsstyrelse. Data bearbetad av IVO.

3.5 Personalens kompetens påverkar avskiljningarna

Insamlad data från SiS gällande placerade barn och unga och personal vid ungdomshemmen har använts i en regressionsanalys med syfte att undersöka systematiska orsaker till antalet avskiljningar.⁵² Målet med regressionsanalysen har varit att förklara skillnader i antalet avskiljningar mellan avdelningar och institutioner. IVO har utifrån datamaterialet skapat ett flertal regressionsmodeller som uppfyller de gängse kraven på statistisk säkerhet.⁵³ Dessa modeller skiljer sig åt avseende vilka variabler som de använder sig av, men samtliga ger ändå en samstämmig bild av vad det är som ger effekt på antalet avskiljningar.

En av dessa modeller visas i tabellen här nedan. Uppgifterna ska läsas som att en ökning i en enhet av den aktuella variabeln ger en ökning eller minskning i antalet avskiljningar per vård dygn.

⁵² En regressionsanalys syftar till att statistiskt säkerställa hur flera olika variabler påverkar resultatet och förändringarna i en annan variabel. Metoden syftar även till att skatta med vilken säkerhet som resultatet är sant och inte ett resultat av slumpen.

⁵³ Statistisk säkerhet kallas även signifikans avser hur säkert det är att ett resultat inte beror på slumpen. I regressionsssammanhang ställs det väldigt olika krav på signifikans beroende på vad som modelleras, i det här fallet menar vi att "gängse krav" avser en säkerhet på 95 procent.

Tabell 1. Faktorer som påverkar antalet avskiljningar.

Variabel	Effekt på avskiljningarna
Andel flickor	Ökar
Andel skolpliktiga	Ökar
Antal behandlingsassistenter per 1 000 vårddyg	Ökar
Antal behandlingspedagoger per 1 000 vårddyg	Ökar
Antal behandlingssekreterare per 1 000 vårddyg	Minskar
Andelen deltidsarbetande eller timanställda	Minskar
Andelen anställda med anställningstid under 1 år	Ökar

Regressionsanalys med antalet avskiljningar per 1 000 vårddyg som beroende variabel. Samtliga förklarande variabler är statistiskt signifikanta på 95-procentsnivån ($p < 0.05$). När en variabel ökar med en enhet ges effekten på avskiljningarna som antingen en ökning eller minskning.

Köns- och åldersfördelning bland de placerade bidrar till att förklara skillnader i avskiljningstalen mellan ungdomshem. Antalet avskiljningar ökar både när andelen flickor på avdelningen ökar och när andelen yngre barn som är skolpliktiga ökar. Dessa samband förklaras tydligt i avsnitt 3.2 och 3.3.

Vad gäller personalens kompetens så leder en ökning av personal med lägre kompetens eller mindre erfarenhet till fler avskiljningar. En ökning av personal med mer formell kompetens ger färre avskiljningar. Antalet behandlingsassistenter och behandlingspedagoger ger fler avskiljningar medan personal med utbildning motsvarande behandlingssekreterare ger en minskning. Andra modeller som IVO har testat antyder även att antalet psykologer på ett ungdomshem ger ett minskat antal avskiljningar.

En möjlig delförklaring till att antalet psykologer och behandlingssekreterare påverkar antalet avskiljningar kan vara att de avdelningarna arbetar mer aktivt med rutiner, arbetsmetoder, värdegrund och liknande, vilket ger en indirekt effekt på hur behandlingsassistenterna och behandlingspedagogerna bemöter de placerade barnen och unga. Vidare har psykologerna på ungdomshemmen ofta en viktig roll som handledare exempelvis kring funktionsnedsättningar och dess effekter.

Sett till anställningsformen leder en ökning av andelen deltidsarbetande till att antalet avskiljningar minskar. Detta går igen i andra modeller där en ökning av antalet anställda totalt sett leder till ett minskat antal avskiljningar men där denna minskning bromsas om det är andra anställningsformer än just deltidsarbetande som personalen utökas med.

Anställningstid påverkar genom att en ökning av andelen personal med kort anställningstid leder till fler avskiljningar. Flera alternativ till detta har funnits i andra modeller som bekräftar detta. Där har en ökning av andelen personal med en anställningstid som överstiger ett år lett till färre avskiljningar.

Modellerna vilar tungt på könsfördelningen bland de placerade barnen. Det innebär att den påvisade skillnaden i avskiljningar mellan pojkar och flickor inte kan förklaras av några andra yttre faktorer än kön. Eventuellt skulle detta kunna förändras, åtminstone något, om det var möjligt att lägga till uppgift om funktionsnedsättningar och placeringsgrund för barnen i modellen. Den sortens uppgifter har dock inte varit tillräckligt tillgängliga.

3.6 Omfattande psykiatriska vårdbehov

Drygt sju av tio barn och unga på SiS uppfyller kriterierna för minst en psykiatrisk diagnos och graden av samsjuklighet är hög.⁵⁴ Vanliga diagnoser är neuropsykiatriska funktionsnedsättningar som adhd och autism samt substansbruk och -beroende, uppförandestörning och posttraumatiskt stressyndrom (PTSD). En del av dessa barn och unga behöver omfattande psykiatrisk vård utöver den vård de får idag.

IVO har undersökt omfattning och typ av psykiatriska diagnoser och vårdbehov hos de placerade barn och unga på SiS med hjälp av statistik från Socialstyrelsen för åren 2000–2021.⁵⁵

3.6.1 Över hälften av de placerade på SiS har aktivitets- och uppmärksamhetsstörningar

Adhd⁵⁶ var den vanligaste diagnosen hos både pojkar och flickor år 2021. Mer än hälften barnen och de unga, och en större andel flickor, hade en fastställd adhd-diagnos. Hos pojkar var den näst vanligaste diagnosen missbruk eller beroende (36 procent), följt av uppförandestörning eller trotsyndrom (20 procent). Den näst vanligaste diagnosen bland flickor var ångestsyndrom samt tvångsmässiga syndrom (53 procent), följt av missbruk eller beroende (48 procent). Trauma- och stressrelaterade syndrom återfanns hos 14 procent av pojkarna och 37 procent av flickorna. Av de unga hade 5 procent en intellektuell funktionsnedsättning, och 5 procent hade en diagnos för psykossjukdom eller bipolär sjukdom. Självskadebeteende var vanligare hos flickor (18 procent) än hos pojkar (4 procent).

Könsskillnaderna är tydliga när det gäller förekomsten av psykiatriska diagnoser och kliniska symtom hos unga på SiS. Samtliga diagnoser och symtom förekommer i större utsträckning hos flickor än hos pojkar.

⁵⁴ Socialstyrelsen (2019) Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov. Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård. Stockholm: Socialstyrelsen.

⁵⁵ Se vidare bilaga 2 för metod och urval.

⁵⁶ Diagnosen avser adhd, add och övriga diagnoser avseende aktivitets- och uppmärksamhetsstörning.

Tabell 2. Förekomsten av psykiatriska diagnoser på SiS 2021.

Diagnos	Totalt (Antal 728)		Pojkar (Antal 464)	Flickor (Antal 264)
	Antal	%	%	%
Adhd och add	391	52	50	56
Annan psykisk störning	47	6	5	9
Autismspektrumtillstånd	107	14	13	17
Depression	142	19	11	32
Intellektuell funktionsnedsättning	41	5	5	6
Missbruks- eller beroendediagnos	301	40	36	48
Psykosjukdom eller bipolär sjukdom	38	5	4	6
Trauma- och stressrelaterade syndrom	168	22	14	37
Uppförandestörning eller trotssyndrom	168	22	20	27
Ångestsyndrom samt tvångsmässiga syndrom	235	31	19	53
Ätstörningar	15	2	-	5
Personlighetssyndrom	25	3	-	8
Språkstörningar	29	4	3	5
Tics och tourettes	21	3	3	-
Självskadebeteende	69	9	4	18

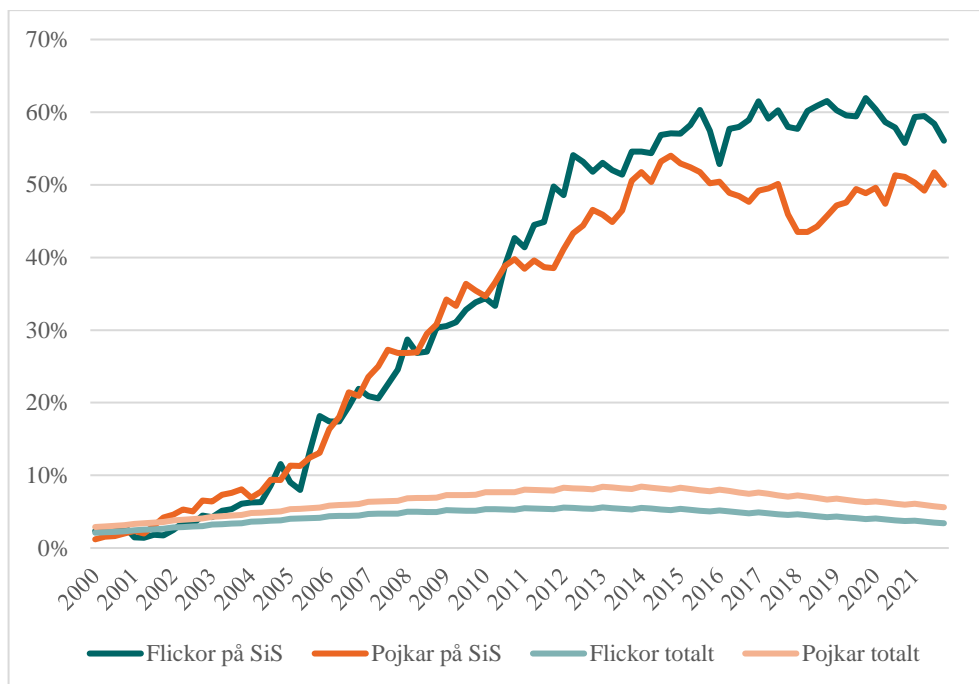
Färre än 10 individer redovisas ej. Källa: Patientregistret, Socialstyrelsen. Data bearbetad av IVO.

3.6.2 Förekomsten av neuropsykiatriska diagnoser på SiS har ökat över tid

De senaste 15 åren har andelen personer i Sverige som diagnostiseras med adhd ökat. Det finns flera förklaringar till ökningen, bland annat ett ökat kunskapsläge och medvetenhet, resurser till utredningar samt reviderade kriterier.⁵⁷

Andelen flickor och pojkar med adhd och add som är inskrivna på SiS ungdomshem har ökat mer än för befolkningen (0-21 år) totalt sett, från ett par procent år 2000 till omkring 50 procent år 2021. Motsvarande andelar med adhd i befolkningen i stort har samtidigt legat kring 5 procent de senaste åren. Adhd på SiS är sedan år 2011 vanligare bland flickor än bland pojkar. Bland befolkningen i stort är förhållandet det omvända, med en större andel pojkar i åldrarna 0-21 år med diagnosen jämfört med andelen flickor.⁵⁸

Figur 11. Andel pojkar och flickor på SiS och i befolkningen (0-21 år) med adhd mellan 2000-2021.

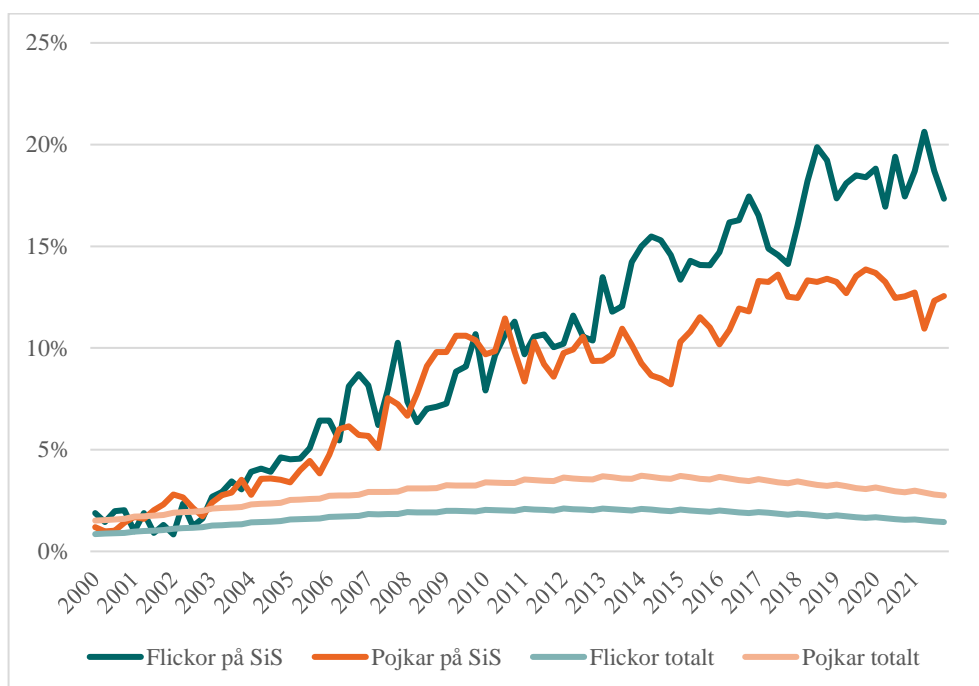
Källa: Patientregistret, Socialstyrelsen samt SCB:s statistikdatabas. Data bearbetad av IVO.

⁵⁷ Socialstyrelsen (2021). Förskrivningen av adhd-läkemedel fortsätter att öka. Stockholm: Socialstyrelsen.

⁵⁸ Anledningen till de flackande kurvorna för befolkningen i åldersgruppen 0-21 år är dels att befolkningen i gruppen har ökat sedan mitten på 2010-talet och dels att det är något färre som har hunnit diagnosticeras fram tills idag (främst bland barn under 15 år). Det är troligt att fler kommer att få en diagnos de kommande åren vilket i så fall innebär att andelen med diagnos i befolkningen underskattas något och kan antas fortsätta öka svagt kommande år.

Var femte flicka på SiS har ett autismspektrumtillstånd (AST). AST är överrepresenterat hos barn och unga på SiS där ungefär 13 procent av pojkarna och 17 procent av flickorna har diagnosen. I befolkningen (0-21 år) är förhållandet tvärtom, där är diagnosen vanligare bland pojkar. Förekomsten av barn och unga med autism på SiS har ökat sedan år 2000, då cirka 2 procent av flickorna och pojkarna på SiS hade diagnosen.

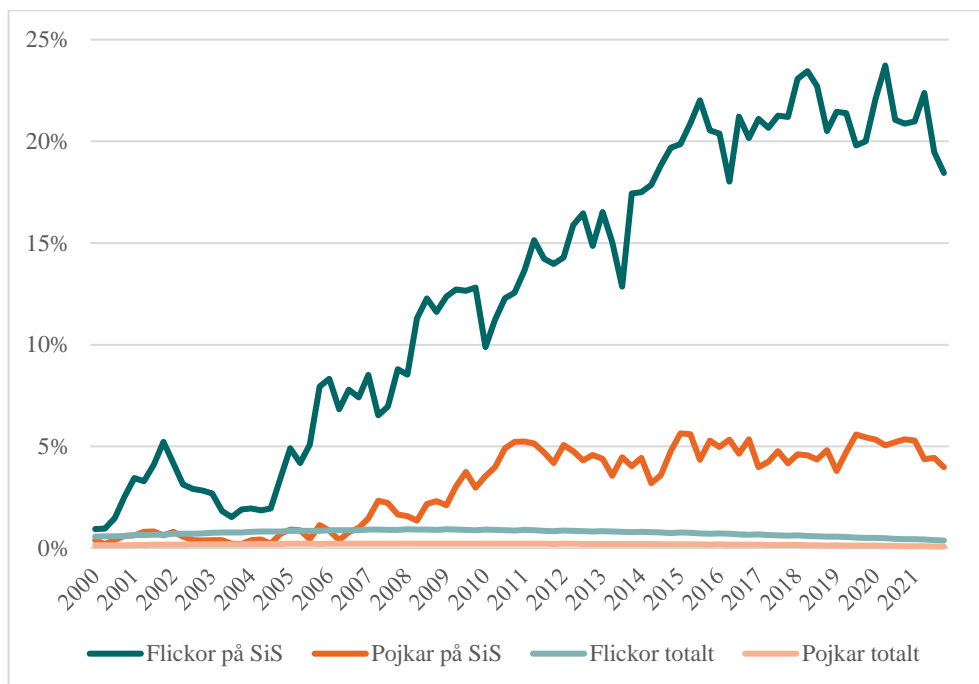
Figur 12. Andel pojkar och flickor på SiS och i befolkningen (0-21 år) med autism 2000-2021.

Källa: Patientregistret, Socialstyrelsen samt SCB:s statistikdatabas. Data bearbetad av IVO.

Andelen flickor med självskadebeteende på SiS-hemmen har ökat de senaste 20 åren, från ett par procent till omkring 20 procent. Andelen pojkar på SiS med självskadebeteende har också ökat något men ligger de senaste tio åren på omkring 5 procent av det totala antalet inskrivna pojkar. Jämfört med befolkningen mellan 0 och 21 år i stort är andelen barn och unga med självskadebeteende på SiS väsentligt högre, framförallt bland flickor.

Figur 13. Andel pojkar och flickor på SiS och i befolkningen (0-21 år) med självskadebeteende 2000-2021.

Källa: Patientregistret, Socialstyrelsen samt SCB:s statistikdatabas. Data bearbetad av IVO.

3.6.3 Begränsningar i data från Socialstyrelsens patientregister

Socialstyrelsen har tidigare konstaterat att placerade barn och unga som behandlas med psykofarmaka ofta saknar en psykiatrisk diagnos, särskilt pojkar och unga män vid SiS särskilda ungdomshem.⁵⁹ Socialstyrelsen bedömer att en anledning till detta är att gruppen inte kommer till hälso- och sjukvården i samma omfattning som befolkningen i övrigt. Socialstyrelsen ser det också som en möjlighet att de psykiatriska diagnoser som finns dokumenterade i SiS egna journalsystem inte rapporteras in till Socialstyrelsens patientregister. En annan orsak till att diagnos saknas i patientregistret som Socialstyrelsen nämner är att det oftare är psykologer än läkare som ställer diagnos vid SiS. Psykologer har inte skyldighet att rapportera in diagnoser till patientregistret. IVO bedömer att detta medför att antalet barn och unga med en psykiatrisk diagnos på SiS troligen underskattas utifrån de uppgifter som finns i Socialstyrelsens patientregister.

⁵⁹ Socialstyrelsen (2014) Förskrivning av psykofarmaka till placerade barn och unga. Stockholm: Socialstyrelsen.

4. SiS har vidtagit lokala och myndighetsövergripande åtgärder

4.1 SiS har vidtagit åtgärder efter beslut från IVO

IVO har funnit brister vid 19 av SiS 21 ungdomshem. SiS har presenterat åtgärder. I vissa fall har åtgärderna och handlingsplanerna varit omfattande.⁶⁰ Utifrån de brister IVO och JO funnit när det gäller SiS tillämpning av avskiljning har SiS i mars 2022 förändrat och förtydligat sina riktlinjer⁶¹ avseende när beslut om avskiljning ska fattas. Vidare presenteras utbildningssatsningar vid konflikthantering och fysiska ingripanden. SiS har inom ramen för IVO:s tillsyn vidare presenterat åtgärder såsom resursförstärkningar, satsning på utbildningsinsatser exempelvis vad gäller traumamedveten omsorg (TMO). Vid flera ungdomshem lyfts att det förs och planeras föras samtal i personalgruppen avseende etik och bemötande. Etikansvariga vid ungdomshemmen beskrivs ha en viktig roll i detta arbete.

Utifrån den tillsyn som skett under 2022 kan IVO konstatera att brister som har koppling till våld och bemötandebriter återkommer, trots att SiS vidtagit åtgärder.

I ärenden som rör våld och brister i bemötande kan IVO konstatera att det inte sällan har pågått personalärenden parallellt med utredningar om missförhållanden. SiS har i vissa fall avslutat enskilda anställningar och polisanmält specifika händelser.

4.2 SiS satsning för att möta flickors behov

IVO konstaterar att SiS har arbetat med och analyserat frågan om avskiljningar och också vidtagit åtgärder.⁶²

SiS genomförde år 2020 en utredning som rörde flickor och kvinnor. Mot bakgrund av utredningen konstaterades att mycket talade för att SiS behövde förbättra vården av flickor⁶³, varför SiS fattade beslut om en samlad satsning för att bättre möta flickors och kvinnors behov. Samtliga satsningar påbörjades under 2021 med målet att vården av flickor och kvinnor ska utvecklas för att bättre svara mot deras behov och för att garantera deras trygghet och säkerhet.

- Särskilt förstärkta avdelningar (SFA) införs på fyra ungdomshem.

⁶⁰ 3.2.2-34636/2021, 3.7.1-45220/2021, 3.7.3-38804/2021, 3.2.-26075/2021, 3.7.1-26894/2021.

⁶¹ SiS Riktlinjer/Juridik LVU daterad 2022-03-14

⁶² Handlingsplan för avskiljningar 2016, SiS (2020). *Utredning om åtgärder för flickor och kvinnor. (Dnr. 1.1.3-5316-2020).*

⁶³ SiS (2020). *Utredning om åtgärder för flickor och kvinnor. (Dnr. 1.1.3-5316-2020).*

- Resursförstärkning vid öppen avdelning på ungdomshemmet Rebecka.
- Minskad gruppstorlek och förstärkt vårdorganisation införs på vissa avdelningar för flickor.
- SiS FoU-enhet bidrar med utbildning och metodutveckling, och ansvarar för utvärdering av insatsen.⁶⁴

4.2.1 SiS har tagit fram ett nytt vårdkoncept

SiS har i syfte att anpassa vården efter individuella behov tagit fram ett nytt vårdkoncept: SFA Målgruppen är barn och unga med autismspektrumtillstånd och/eller intellektuell funktionsnedsättning, som ofta reagerar med kraftigt utagerande eller självskadande beteende under tiden på SiS. I gruppen är det även vanligt med annan neuropsykiatrisk problematik, psykiatrisk samsjuklighet och omfattande traumatisering. På de särskilt förstärkta avdelningarna finns högre bemanning än på andra avdelningar. Metodval samt lokalernas storlek och utformning ska också anpassas efter målgruppens behov. SFA finns idag på fyra ungdomshem.⁶⁵

4.3 SiS har beslutat om åtgärder för att minska antalet avskiljningar

Under år 2021 genomförde SiS en genomlysning av tillämpningen av avskiljningar där det framgår att placerade flickor har stora vårdbehov och att de har stått för en stor andel av avskiljningarna. SiS har analyserat vad som krävs för att minska antalet avskiljningar, men har svårt att urskilja vilka åtgärder som lett till vad. SiS pekar dock på generella riskfaktorer såsom en bristande samsyn i personalgruppen och hög personalomsättning, liksom upplevd vanmakt hos personalen vid hög belastning och att möjligheter till förändring uppfattas som små. SiS lyfter också att det innebär stora utmaningar när psykiskt instabila barn och unga – ofta med ett våldskapital och inlärd destruktiva beteendemönster – placeras tillsammans i låsta former. SiS konstaterar att verksamheten inte är rustad för svåra barnpsykiatriska behov. SiS fattade utifrån genomlysningen beslut som avsåg att minska antalet avskiljningar.⁶⁶

SiS vård- och behandlingsenhet har fått i uppdrag att implementera det påbörjade arbetet med behandlingsplanering. Det omfattar bland annat en tydlig process med årligen återkommande aktiviteter, såsom kompetensutveckling, erfarenhetsutbyte, stöd och rådgivning. SiS säkerhetsavdelning har getts i uppdrag att utveckla och

⁶⁴ Beslut om en samlad satsning för att bättre möta flickors och kvinnors behov inom tvångsvården (Dnr 1.1.1-1250-2021).

⁶⁵ <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-och-behandling/sarskilt-forstarkta-avdelningar-sfa/> hämtad 2022-10-21.

⁶⁶ PM-analys av avskiljningar inom ungdomsvården 2020 samt förslag till åtgärder (SiS dnr: 1.4.2-6202-2021).

normera arbetet med trygghetsplaner.⁶⁷ Systematisk händelseanalys av utvalda avskiljningar ska genomföras på regelbunden basis, på avdelningsnivå på institutionerna. Efter fem till sju avskiljningar på kort tid för en enskild ska det upprättas en individuell handlingsplan.

IVO har i tillsynen påtalat att det är allvarligt att SiS inte tidigare haft någon rutin för att upprätta en särskild handlingsplan vid upprepade avskiljningar.⁶⁸ Åtgärderna ska genomföras först i slutet av år 2022. Det är därför för tidigt att utvärdera om dessa kommer att ha tillräcklig effekt och sänka avskiljningstalen.

5. Iakttagelser med anledning av SiS åtgärder

5.1 Förbättra vården av flickor

Det är på de ungdomshem där skolpliktiga flickor vårdas som SiS satsning på att möta flickors behov har fått effekt. Ledningen har vid dessa ungdomshem lyft att det minskade antalet platser i kombination med en bibehållen bemanning har varit positiv.

Samtidigt har IVO fattat beslut med kritik rörande tre ungdomshem som ingår i satsningen på vården av flickor. Mot bakgrund av detta konstaterar IVO att SiS satsning på flickor behöver följas upp och fortsätta utvecklas för att få det genomslag som behövs för att flickor ska få en trygg och säker vård.

SiS meddelade den 1 november 2022⁶⁹ att myndigheten bedömt att kraftfulla åtgärder krävs för att kunna leva upp till lagkravet att omedelbart anvisa plats utifrån socialtjänstens behov. För att tillgängliggöra 40 platser fram till februari 2023 behöver SiS göra tillfälligt avsteg från minskad gruppstorlek på avdelningar för flickor. Det innebär att antalet platser på avdelningarna ökar och att myndigheten till delar tillfälligt sänker ambitionsnivån i syfte att möta efterfrågan på platser.

SiS konstaterar i en analys avseende avskiljningar bland annat att myndigheten behöver bättre förutsättningar för att möta flickors vårdbehov, framförallt på området psykisk ohälsa. Vidare anger SiS att myndigheten genom åren har arbetat aktivt med frågan om avskiljningar samt att man vidtagit åtgärder. Redan år 2011

⁶⁷ En trygghetsplan tas fram tillsammans med den unga som får beskriva vad som kan göra hen arg och hur hen vill bli bemött i dessa situationer.

⁶⁸3.2.2- 15525/2021

⁶⁹ SiS. Pressmeddelande (2022-11-01) *SiS tar krafttag för att möta socialtjänstens platsbehov*. (Hämtad 2022-11-30).

konstaterade SiS att flickor avskildes i högre grad än pojkar men att bakomliggande orsaker inte kunde konstateras.⁷⁰

IVO:s tillsyn visar att flickor fortfarande avskiljs i högre grad än pojkar. Avskiljningstalen för pojkar tycks ha sjunkit under de senaste tio åren, men det gäller inte för flickor. IVO bedömer att fortsatta åtgärder behöver vidtas för att öka kunskapen om hur vården behöver anpassas efter flickors behov.

5.2 Personalens kompetens behöver höjas

IVO har i denna rapport sammanställt statistik kring förhållandena på SiS som genom IVO:s analys visar att:

- Flickor avskiljs i högre utsträckning än pojkar
- Yngre barn avskiljs i högre utsträckning än äldre
- Personal med högre kompetens ger färre avskiljningar
- En större andel personal som arbetar deltid leder till färre avskiljningar
- Personal med lång anställningstid ger färre avskiljningar

Det har inom ramen för uppdraget inte varit möjligt att analysera dessa uppgifter i förhållande till neuropsykiatriska funktionsnedsättningar (se kapitel 3).⁷¹

IVO:s analys visar att personalens kompetens samvarierar med antalet avskiljningar.

Det framkommer genom analysen dessutom att antalet barn på SiS med diagnoser har ökat kraftigt de senaste 20 åren. Det gör att kraven på personalens kompetens också bör ha anpassats efter behoven under samma tid.

Utöver detta visar analysen att andelen anställda som arbetar deltid påverkar antalet avskiljningar, där fler deltidsanställda leder till färre avskiljningar. SiS bör se över förklaringar till utfallet och söka orsaker till att de flesta avskiljningarna sker sent på kvällen.

5.3 Ökad kunskap om funktionsnedsättningar

IVO har i tillsynen⁷² ställt krav på att SiS tillser att personalen har den kompetens som krävs för att kunna möta de inskrivnas behov. Det gäller på samtliga avdelningar och särskilt på SFA-avdelningarna. IVO har i tillsynen funnit brister avseende att personal vid SFA-avdelningar saknar eller har otillräckliga kunskaper om de funktionsnedsättningar som är vanligt förekommande i verksamheten. IVO har i tillsynen även ställt krav på åtgärder kopplat till arbetssätt och metoder som SiS bör tillämpa i förhållande till ungdomar med funktionsnedsättningar.

⁷⁰ SiS. Institutionsvård i fokus. Nr 5. 2012

⁷¹ SiS saknar strukturerad data över de diagnoser som de placerade ungdomarna har. De data över funktionsnedsättningar som IVO fick från Socialstyrelsen var inte detaljerad nog för att användas i regressionsmodellen

⁷² IVO:s dnr 3.2.2-15525/2021, 3.2.2-10194/2022, 3.2.2-32219/2021.

IVO bedömer att det är avgörande att personalen har kunskap om olika funktionsnedsättningar och dess konsekvenser, för att de ska kunna bemöta barnen rätt och för att kunna förebygga utmanande beteende.

Vid en av IVO:s tillsyner beskrev personal att det fanns stora kompetensskillnader i personalgruppen och att förmågan varierade när det gäller att möta ungdomar med olika svårigheter. Samarbetet med psykiatrin beskrevs som icke fungerande, med stora glapp i samverkan. Personalen beskrev att det behövs en större helhetsbild kring ungdomarna som inte sällan har eller har haft insatser från barn- och ungdomspsykiatrin.

Vid IVO:s inspektioner framkom att personalen ofta är van vid att möta barn och unga med funktionsnedsättningar och att arbeta med framförhållning och tydlighet. Erkända metoder som alternativ kompletterande kommunikation (AKK) innefattande bildstöd används på vissa avdelningar. Personalen beskrev att de ungas behov ibland krockar med verksamhetens rutiner och nödvändiga säkerhetsstruktur. Vårdmiljön vid de särskilda ungdomshemmen är komplex. Många behov ska tillgodoses i en och samma miljö, bland annat barns rättigheter, vård och kontroll, arbetsmiljö, säkerhet och stöd i barnens utveckling.

IVO bedömer att SiS, utöver placeringsgrunden, i större omfattning behöver få del av resultat av tidigare utredningar eller göra egna kartläggningar för att kunna bemöta den placerade rätt med hänsyn till exekutiv förmåga, förmåga till känsloreglering, eventuell språkstörning och perceptuella och sensoriska svårigheter. I detta arbete ingår att kartlägga eventuella hjälpmedelsbehov såsom AKK, tidshjälpmedel, scheman och olika avskärmande hjälpmedel. Utan denna kunskap finns risk för att ungdomar utsätts för felaktiga krav och förväntningar, vilket kan leda till utagerande och i sin tur till tvångsåtgärder såsom avskiljning.

På uppdrag av regeringen samordnar Socialstyrelsen ett utvecklingsarbete för att förbättra vården för vissa barn och unga som är placerade i SiS särskilda ungdomshem och som har komplexa psykiatriska vårdbehov. Syftet är att utvärdera om en integrerad vårdform kan vara ett ändamålsenligt och effektivt sätt att tillgodose dessa barns och ungas vårdbehov. Med integrerad vård avses bland annat att den sociala och psykiatriska vården ges samtidigt och av ett tvärprofessionellt team som utreder barnets eller den unges behov samt bedömer och påbörjar relevanta behandlingar och andra insatser. Inom ramen för utvecklingsarbetet genomförs ett pilotprojekt under åren 2021–2024 i psykiatrin och vid SiS.

5.4 SiS behöver stärka arbetet med att förebygga sexuella övergrepp

IVO bedömer att SiS arbete med att förebygga sexuella övergrepp och arbetet med säkerheten under utredning om brottsmisstanke behöver förbättras. Vidare behöver SiS stöd till pojkar och flickor utvecklas om sådana brott inträffar. IVO har i två fall gett SiS kritik för att personal har tillåtits att delta i klientnära arbete under

pågående förundersökning om sexualbrott.⁷³ IVO ställde i dessa fall krav på att SiS skulle vidta åtgärder. JO⁷⁴ har betonat vikten av att SiS på ett samordnat sätt genomför åtgärder för att förebygga sexuella övergrepp vid ungdomshemmen. Av JO:s protokoll framgår att de insatser enskilda ungdomshem har genomfört efter en våldtäkt av personal har utgått från de anställdas perspektiv snarare än från ungdomarnas behov av åtgärder. De aktuella ungdomshemmen har inte i lika stor utsträckning riktat uppmärksamheten mot flickornas behov av åtgärder med anledning av det brott som en anställd begått. IVO har i tillsynen funnit att SiS brustit vid registerkontroll av personal som ska anställas, få uppdrag eller praktiktjänstgöring vid ungdomshemmen.

IVO planerar att under år 2023 ha ett särskilt tillsynsfokus på hur SiS förebygger sexuella övergrepp från personal samt hur SiS agerar och åtgärdar ifall sexuella övergrepp sker.

5.5 SiS behöver informera barn och unga om deras rättigheter

IVO påtalar SiS ansvar att säkerställa att barn och unga får information om förfarandet för klagomål, rättsmedel och upprättelse.⁷⁵ Det handlar om att de ska upplysas om sina rättigheter och informeras på ett sätt som är anpassat utifrån deras individuella förutsättningar, så att de i praktiken ges möjlighet att tillvarata sina rättigheter. Det sker inte alltid idag.

Ett annat problem är att beslut om avskiljning ibland fattats felaktigt. IVO konstaterar med utgångspunkt i praxis att i fall då den unge inte förts till ett särskilt rum för avskiljning har det inte varit fråga om avskiljning i juridisk mening. Trots det har SiS fattat beslut om avskiljning.

SiS har ändrat sina riktlinjer i detta avseende så att beslut om avskiljning inte längre ska fattas i de fall en avskiljning i juridisk mening inte kommit till stånd. IVO anser att detta är ett korrekt förfarande, men ser samtidigt att det finns en risk för att fasthållningar och nedläggningar fortsatt kommer att ske.

Att många barn och unga tar upp våld i överklaganden till förvaltningsrätten⁷⁶ indikerar att SiS brister i sin skyldighet att säkerställa medbestämmanderätt enligt artikel 12 i barnkonventionen.

⁷³ IVO:s dnr 3.2.2-10778/2021, 3.5.1-39233/2021.

⁷⁴ JO dnr O 7-2022

⁷⁵ jmf. art 12 i lag (2018:1197) om Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter samt 36 § LVU

⁷⁶ Astrid Gröön, (2021) "Avskiljningar på SiS ungdomshem, En utredning i förhållande till barn och ungas fri- och rättigheter", examensarbete Lunds universitet.

Bilaga 1. Gällande rätt

SiS och socialnämndernas uppdrag

SiS har i uppdrag att vårda barn och unga som placeras med stöd av 3 § LVU eller som dömts till sluten ungdomsvård (Lag (1998:603) om verkställighet av sluten ungdomsvård, LSU). Även barn och unga som beretts vård enligt 2 § LVU eller som vårdas enligt SoL kan vara inskrivna vid SiS ungdomshem.

SiS ska erbjuda individuellt anpassad tvångsvård och behandling av barn och unga med allvarliga psykosociala problem, till exempel missbruk och kriminalitet. SiS har 21 särskilda ungdomshem med cirka 730 platser för akutplacering, utredningsplacering och behandlingsplacering. De flesta platserna är låsbara. SiS ska utforma sin verksamhet så den utgår från flickor och pojkars villkor och behov.⁷⁷ Vidare ska SiS inför beslut eller andra åtgärder som kan röra barn bedöma konsekvenserna för barnet och ta särskild hänsyn till barns bästa.

Det är socialnämnden som ansvarar för att uppmärksamma och utreda en ungs persons situation. Om en ung person har så stora problem att det är nödvändigt med tvångsvård lämnar socialtjänsten en begäran om tvångsvård till förvaltningsrätten som kan besluta om ett omhändertagande. SiS ansvarar sedan för att placera den unge på respektive ungdomshem. Efter att den unge placerats vid SiS ungdomshem ska socialnämnden noga följa vården. Det innebär bland annat att socialnämnden ska göra regelbundna personliga besök i det hem den unge vistas och ha enskilda samtal med den unge. Socialnämnden ska särskilt uppmärksamma den ungs hälsa, utveckling, sociala beteende, skolgång samt relationer till anhöriga och andra närstående.⁷⁸

Lagen om vård av unga (LVU)

Av 1 § LVU framgår att insatser inom socialtjänsten för unga ska göras i samförstånd med den unge och hans eller hennes vårdnadshavare enligt bestämmelserna i socialtjänstlagen.⁷⁹ Insatserna ska präglas av respekt för den ungs människovärde och integritet. Den som är under 18 år ska dock beredas vård med stöd av LVU om det kan antas att behövlig vård inte kan ges den unge med samtycke av den eller de som har vårdnaden om honom eller henne och, när den unge har fyllt 15 år, av honom eller henne själv. Vård med stöd av 3 § får även beredas den som har fyllt 18 men inte 20 år, om sådan vård med hänsyn till den ungs behov och personliga förhållanden i övrigt är lämpligare än någon annan vård och det kan antas att behövlig vård inte kan ges med den ungs samtycke. Vid beslut enligt denna lag ska vad som är bäst för den unge vara avgörande.

⁷⁷ 4 § Förordning (2007:1132) med instruktion för Statens institutionsstyrelse

⁷⁸ 13 a § LVU

⁷⁹ socialtjänstlagen (2001:453).

I 3 § LVU anges förutsättningarna för att bereda den unge vård på grund av den unges eget beteende, de så kallade beteendefallen. Vård ska beslutas om den unge utsätter sin hälsa eller utveckling för en påtaglig risk att skadas genom

- missbruk av beroendeframkallande medel,
- brottslig verksamhet, eller
- något annat socialt nedbrytande beteende.

Det är endast den unges eget vårdbehov som får ligga till grund för ett omhändertagande enligt paragrafen. Intresset av att till exempel tillgodose samhällsskyddet är i sig inte tillräckliga skäl för vård med stöd av LVU.⁸⁰

De särskilda ungdomshemmen skiljer sig från andra former av ingripande insatser för barn och ungdomar (till exempel familjehem, stödboende och HVB) eftersom personalen på de särskilda ungdomshemmen har särskilda befogenheter för de som är placerade enligt 3 § LVU och LSU⁸¹, bland annat att hålla någon i avskildhet. De särskilda befogenheterna får endast användas om de står i rimlig proportion till syftet med åtgärden och om mindre ingripande åtgärder inte är tillräckliga.⁸²

I 15 c § LVU framgår att ungdomar som är placerade på SiS får, om det är särskilt påkallat på grund av att den unge uppträder våldsamt eller är så påverkad av berusningsmedel att han eller hon inte kan hållas till ordningen, hållas i avskildhet. Den unge ska då stå under fortlöpande uppsikt av personalen och ha möjlighet att tillkalla personal. Han eller hon får inte hållas i sådan avskildhet längre tid än vad som är oundgängligen nödvändigt och inte i något fall under längre tid än fyra timmar i följd. En läkare eller sjuksköterska ska skyndsamt yttra sig om varje åtgärd som vidtas. Om läkaren eller sjuksköterskan begär det, ska åtgärden genast avbrytas.

De barn och unga som är föremål för samhällets mest ingripande åtgärd, tvångsvård, är en särskilt utsatt grupp. Den statliga tillsynen är ett viktigt verktyg i arbetet med att säkerställa att barn och unga får den vård och omsorg som de har rätt till. Av 13 kap. 1 § SoL framgår, att IVO:s tillsyn omfattar hem enligt 6 kap. 3 § SoL – vilket innebär att SiS omfattas av IVO:s tillsyn.

Lex Sarah

Nämnder och huvudmän såsom SiS är skyldiga att utreda missförhållanden eller risker för missförhållanden i verksamheten. Syftet med en sådan utredning ska vara att så långt som möjligt ta reda på vilka bakomliggande orsaker i verksamheten som bidragit till missförhållandet eller risken för missförhållandet.

Huvudmannen ska även vidta åtgärder för att förhindra att liknande missförhållanden eller risker för sådana inträffar igen. Om ett missförhållande är

⁸⁰ Prop.1979/80:1 sid 583.

⁸¹ regleras i 15–17 c §§ och 19–20 §§ LVU

⁸² 20 a § LVU.

allvarligt eller det finns en påtaglig risk för ett allvarligt missförhållande ska även en anmälan till IVO göras.

IVO:s ansvar när det gäller anmälningar enligt lex Sarah är att granska huvudmannens utredning. IVO avslutar ärendet om huvudmannens utredning följer gällande bestämmelser och att åtgärder har vidtagits för att förhindra att liknande allvarligt missförhållande eller påtaglig risk för allvarligt missförhållande inträffar igen.

Bilaga 2. Metod

IVO:s enkät

IVO samlar årligen in barn och ungas synpunkter på ungdomshemmen där de är placerade via en enkät som går ut till samtliga SiS-hem. Under åren 2020–2022 har IVO fått svar från barn och unga på cirka 85 procent av alla SiS-hem. Mellan 240 och 270 barn och unga har svarat på enkäten varje år. Det betyder att IVO fått svar från cirka 40 procent av det totala antalet barn och unga i denna boendeform.

Bortfall har en snedvridande effekt på skattningarna om de som svarar har andra egenskaper än de som inte svarar. Genom att jämföra andelen svarande med andelen inskrivna kan vi få en indikation på bortfallsfelet. Storleken på eventuella skevheter orsakade av bortfallet är dock mycket svåra att uppskatta. I samband med analys av resultaten bör små skillnader mellan olika grupper tolkas med viss försiktighet. Det ska understrykas att svaren på enkäterna inte är representativa för samtliga barn och unga som bor på SiS utan enbart speglar de uppfattningar som de som svarat på enkäten har. Resultaten kan dock ge en indikation på hur barn och unga på SiS upplever sin vistelse på SiS.

Två tredjedelar av de placerade ungdomarna på SiS är pojkar och en dryg tredjedel flickor.⁸³ Könsfördelningen över svarande på IVO:s enkäter ser liknande ut för de tre åren. Över hälften av de barn och unga som svarat på IVO:s enkäter är mellan 15 och 17 år gamla och en mindre andel är under 14 år. De flesta har bott på det nuvarande SiS-hemmet mellan 1 till 6 månader.

⁸³ 2021 var andelen fastställda platser för pojkar 62 procent och för flickor 37 procent (SiS i korthet 2021).

Tabell 3. Deskriptiv statistik över svarande på IVO:s enkäter mellan 2020–2022.

Kategori	2020	2021	2022
Kön (%)			
Flicka	31	34	28
Pojke	65	64	71
Annat/Vill inte uppge	3	3	1
Ålder (%)			
14 år eller yngre	15	15	17
15-17 år	57	58	59
18 år eller äldre	28	26	23
Boendetid (%)			
Mindre än 1 månad	26	25	19
1 - 6 månader	63	64	53
7 - 12 månader	9	9	19
Mer än 12 månader	2	3	8
Antal svar	272	272	243

I syfte att stärka validiteten och reliabiliteten i resultaten har vi valt att sammanfatta frågeområdena i enkäten i additiva index. Ett index är ett mått som sammanfattar flera olika indikatorer (frågor) i en enda siffra. Fördelen med att skapa index är att eventuella mätfel i de enskilda frågorna kan ta ut varandra och att måttet på indikatorn av intresse blir bättre. Det blir också lättare att överskåda resultaten och att följa dem över tid. På samtliga frågor har barnen och ungdomarna fått ta ställning till påståendena utifrån en femgradig skala: ”Alltid”, ”Ofta”, ”Ibland”, ”Sällan” och ”Aldrig”. Svartalernativet ”Vet inte” har exkluderats ur beräkningen av index. Skalan går därmed från 1 till 5. Resultaten presenteras som medelvärden och tolkas som att ju högre medelvärdet är, desto mer instämmer respondenten i påståendet. Resultaten är baserade på envägs variationsanalys (ANOVA).

Analys av hur avskiljning används (kapitel 3)

För att analysera SiS användning av avskiljning och eventuella skillnader i användandet mellan ungdomshemmen begärde IVO in data från SiS. Statistiken från SiS har också bidragit till att uppmärksamma eventuella skillnader i användandet utifrån barn och ungas kön och ålder.

För att få en uppfattning om personalens kompetens begärde IVO in uppgifter om personalstruktur, avseende uppgifter om könsfördelning (antal anställda kvinnor/män per avdelning), kompetens (antal behandlingsassistenter,

behandlingspedagoger, behandlingssekreterare och psykologer per avdelning), anställningstid, anställningsform samt arbetstid.

Den regressionsmodell som har använts för att analysera vilka variabler som påverkar avskiljningarna utgår från data som SiS har lämnat till IVO. All data är fördelad per kvartal och per institution och avdelning. Detta innebär att exempelvis ungdomshemmet Ljungaskog som har fyra avdelningar alltså har fyra separata observationer per kvartal där varje observation innehåller för avdelningen unika värden för samtliga variabler.

Totalt omfattar materialet som vi har använt oss av 1 160 observationer och drygt 50 variabler. Flera av dessa variabler är konstruerade variabler där exempelvis ett par variabler summeras eller att andelar av totaler skapas. Under arbetets gång har antalet variabler som varit relevanta i modelleringen reducerats till strax över 20 stycken innan ett par lämpliga modeller valdes. De variabler som användes i slutskedet av arbetet var:

- Andelen pojkar (av de placerade)
- Andelen vårddygn som avser pojkar
- Andelen skolpliktiga (av de placerade)
- Antal anställda per 1 000 vårddygn
- Antalet visstidsanställda per 1 000 vårddygn
- Antalet tillsvidareanställda per 1 000 vårddygn
- Antalet timanställda per 1 000 vårddygn
- Antalet deltidsarbetande (exkl. timanställda) per 1 000 vårddygn
- Antal behandlingsassistenter per 1 000 vårddygn
- Antal behandlingspedagoger per 1 000 vårddygn
- Antal behandlingssekreterare per 1 000 vårddygn
- Antal psykologer per 1 000 vårddygn
- Antalet behandlingsassistenter och behandlingspedagoger per 1 000 vårddygn
- Antalet behandlingssekreterare och psykologer per 1 000 vårddygn
- Andelen män (av de anställda)
- Andelen timanställda
- Andelen visstidsanställda
- Andelen tillsvidareanställda
- Andelen deltidsarbetande (exkl. timanställda)
- Andelen deltidsarbetande eller timanställda
- Andelen anställda med anställningstid under 1 år
- Andelen anställda med anställningstid under 3 år
- Andelen anställda med anställningstid mellan 1 och 3 år
- Andelen anställda med anställningstid över 1 år
- Andelen anställda med anställningstid över 3 år

IVO önskade bland annat också att inkludera variabler om utbildning hos personalen, funktionsnedsättningar och diagnoser bland de placerade barnen och unga samt beläggningsgrad och liknande uppgifter. SiS saknar dock register över personalens utbildning varför det närmaste värdet på detta är personalens befattning.⁸⁴ SiS har inte heller systematisk data över de placerade barnen och ungas funktionsnedsättningar, diagnoser eller vårdbehov utan detta står endast att finna i löpande text i de placerades journaler. IVO vände sig till Socialstyrelsen för att få uppgift om placerade barn och ungas diagnoser. Den datan var inte detaljerad nog för att kunna användas i regressionen. Vad gäller beläggningsgrad så har SiS data över detta sedan 2021 och 2022 men observationerna var för få för att kunna användas i modellen.

Den regressionsmodell som skapades syftade till att förklara antalet avskiljningar per 1 000 vård dygn. Skälet till detta är att antalet avskiljningar på en avdelning har en lika självklar som stark koppling till antalet vård dygn på avdelningen. Hade enbart det rena antalet avskiljningar varit målet skulle vår modell i första hand valt de variabler som förklarar storleken på avdelningen istället för de som verkligen är kopplade till avskiljningarna.

Datamaterialet granskades även för extremvärden och olämpliga observationer rensades bort. Vid modellskapandet togs även hänsyn till att en del av variablerna i listan ovan inte uppfyller kraven på oberoende och därför avstods det från att inkludera flera av dessa i samma modell.

IVO har i arbetet med regressionen skapat ett flertal olika modeller som bygger på olika kombinationer av variabler. Även olika strikta förhållningssätt till både oberoende mellan variablerna samt rensning av extremvärden har testats. Kortfattat kan det sägas att samtliga modeller ger samma bild av vilken betydelse och effekt som de olika variablerna har.

Den modell som något förenklat redovisas tidigare i denna rapport redovisas här nedan igen. Den här gången med respektive parameterskattning och p-värde. Observera dock att i den faktiska modellen (som visas här) används andelen pojkar per avdelning istället för andel flickor som förklarande variabel, därav det ändrade tecknet jämfört med tabellen i avsnitt 3.3.5.

⁸⁴ I normalfallet kräver rollen behandlingsassistent på SiS ingen eftergymnasial utbildning, behandlingspedagog en 2-årig eftergymnasial utbildning och behandlingssekreterare en utbildning som socionom. Det förekommer dock att lämplig arbetslivserfarenhet kan likställas med utbildning i vissa fall varför denna indelning inte är absolut.

Tabell 4. Detaljerad regressionsanalys med antalet avskiljningar per 1000 vård dygn som beroende variabel.

Variabel	Parameter	p-värde
Intercept	5,46	< 0,0001
Andel pojkar (av de placerade)	-5,28	< 0,0001
Andel skolpliktiga (av de placerade)	7,32	< 0,0001
Antal behandlingsassistenter per 1 000 vård dygn	0,13	< 0,0001
Antal behandlingspedagoger per 1 000 vård dygn	0,09	< 0,0001
Antal behandlingssekreterare per 1 000 vård dygn	-0,32	0,0362
Andelen deltidsarbetande eller timanställda	-11,98	< 0,0001
Andelen anställda med anställningstid under 1 år	5,83	0,0063

Data från Socialstyrelsen

Då SiS inte har strukturerade uppgifter om de placerades funktionsnedsättning har IVO begärt in data från Socialstyrelsen. Detta för att få en bild av förekomsten av olika typer av funktionsnedsättningar hos de placerade barnen och ungdomarna.

Statistiken från Socialstyrelsen innehåller information om antalet placerade på SiS med olika typer av psykiatriska diagnoser och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar. Statistiken är på riksnivå och fördelad på kön och ålder. För att definiera diagnoser har IVO utgått från Socialstyrelsens rapport om förekomst av dokumenterade neuropsykiatriska diagnoser och kliniska symtom hos barn och unga som vårdades på en utrednings- eller behandlingsavdelning inom SiS.⁸⁵ Diagnoser som inkluderats är bland annat adhd, uppförandestörning, PTSD och autism. För att justera för ålderseffekter har vi valt att endast ta med förekomsten av diagnoser upp till och med 21 års ålder.

⁸⁵ Socialstyrelsen (2019) Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov. Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård. Stockholm: Socialstyrelsen.

Referenser

Astrid Gröön, (2021) ”Avskiljningar på SiS ungdomshem, En utredning i förhållande till barn och ungas fri- och rättigheter”, examensarbete Lunds universitet.

JO.(2022). *Opcat-inspektion av Statens institutionsstyrelse, det särskilda ungdomshemmet Vemyra, den 12 och 13 april 2022* (Dnr O7-2022).

Regeringens proposition. 1979/80:1. *Om socialtjänsten*.

Regeringens proposition 2012/13:10. *Stärkt stöd och skydd för barn och unga*.

SiS. (2021). *SiS i korthet*.

SiS. (2016) Handlingsplan för avskiljningar.

SiS. (2021). *Beslut om samlad satsning för att bättre möta flickors och kvinnors behov inom tvångsvården*. (Dnr 1.1.3-1250-2021).

SiS. (2021). *PM-Analys av avskiljningar inom ungdomsvården 2020 samt förslag till åtgärder*. (Dnr:1.4.2-6202-2021).

SiS. *Riktlinjer/Juridik LVU* daterad 2022-03-14.

SiS. <https://www.stat-inst.se/var-verksamhet/vard-och-behandling/sarskilt-forstarkta-avdelningar-sfa/> hämtad 2022-10-21.

SiS. *Institutionsvård i fokus*. Nr 5. 2012.

Socialstyrelsen. (2019). *Vård för barn och unga i HVB utifrån deras samlade behov. Förutsättningar och former för integrerad och annan specialiserad vård*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2021). *Förskrivning av ADHD-läkemedel fortsätter att öka*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen. (2014). *Förskrivning av psykofarmaka till placerade barn och unga*. Stockholm: Socialstyrelsen.